

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Fakulta humanitních studií

Institut mezioborových studií Brno

Bezdomovství jako sociálně patologický problém

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Vedoucí bakalářské práce:
Doc. PhDr. Jaroslav Nevoránek, CSc.**

**Vypracovala:
Alena Rousová**

Brno 2007

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Bezdomovství jako sociálně patologický problém“ vypracovala samostatně a použila pouze literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Jihlava 20.3.2007

.....
Alena Rousová

Poděkování

Děkuji panu doc. PhDr. Jaroslavu Nevoránkovi, CSc. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Alena Rousová

OBSAH

Úvod	2
1. Bezdomovství	4
1.1 Formy bezdomovství	6
1.2 Příčiny bezdomovství	7
1.3 Bezdomovství dětí	16
1.4 Dílčí závěr	19
2. Sociální konflikty	21
2.1 Kriminalita	21
2.2 Zdravotní rizika	24
2.3 Alkoholismus a drogové závislosti	27
2.4 Dílčí závěr	28
3. Prevence	30
3.1 Činnost státních orgánů	33
3.2 Vybrané organizace, které se věnují bezdomovcům	40
3.3 Základní zákonné úpravy ve vztahu k bezdomovství	44
3.4 Dílčí závěr	46
Závěr	48
Resumé	50
Anotace	51
Seznam použité literatury a prameny	52

Úvod

Tématem této bakalářské práce je bezdomovství jako sociálně patologický problém. Toto téma jsem si zvolila proto, že se mi zdá v dnešní době hodně aktuální a přesto, že se jedná o velmi závažný společenský problém, je podle mého názoru veřejností vnímán spíše jako okrajový. Tento postoj zřejmě vyplývá z nedostatečné informovanosti společnosti o této problematice. V myšlení lidí stále převládají názory příklánějící se k osobní odpovědnosti jedinců za svoji situaci, ztotožňující bezdomovce s navyklým stereotypem tuláků a povalečů. Každá osobní konfrontace s osudy lidí, kteří se ocitli v situaci extrémního vyloučení, jakým bezdomovství bezpochyby je, nás však nutí k zamyšlení.

V českém prostředí je fenomén bezdomovství relativně novým jevem. Jeho vznik je spojován se změnami ve společnosti po roce 1989, jež vedle mnoha pozitivních změn s sebou přinesly i řadu transformačních problémů. Jedním z mnoha důsledků těchto celospolečenských změn bylo i zviditelnění osob bez přístřeší. K tomu přispěl zvláště zánik pracovní povinnosti a přenesení odpovědnosti za sebe sama ze státu na jednotlivce. Minulý politický systém sice zaručoval právo na práci, ale podmíněně povinností pracovat. Kdo nebyl v pracovním poměru či se delší dobu nezdržoval v trvalém bydlišti, byl trestně stíhán pro příživnictví. Transformované a privatizované podniky ztratily povinnost zaměstnávat nadbytečné zaměstnance, podnikové ubytovny nabezdomovství se ukázalo ve své zjevné podobě. Řady bezdomovců se rozrostly i v souvislosti s rozsáhlou amnestií prezidenta republiky v roce 1990.

Zatímco mnozí využívají společenského a legislativního prostředí k užitku sobě i společnosti, jsou zde i jiní lidé, méně schopní, kteří se nedokázali nesporně pozitivním změnám přizpůsobit a nebo je vůbec nepochopili. Takoví lidé, kteří nedovedou přijmout odpovědnost za vlastní život a za svou rodinu, marně hledají vnější oporu. Situaci navíc doplňuje zahraniční migrace, příchod uprchlíků, ale také postavení lidí, kteří z vlastní naivity či neopatrnosti přišli o bydlení.

V současné době je bezdomovství jako sociální jev jevem pozorovatelným zvláště ve velkých městech, k čemuž přispívá zejména jejich anonymita, stejně jako

vidina pracovních příležitostí a možností, kterou velkoměsta přitahují nejrozličnější skupiny lidí. Nevyhýbá se však ani malým městům a obcím.

Nyní bych se ještě jednou vrátila k tématu své práce, tedy bezdomovství jako sociálně patologický problém, abych uvedla, jak definuje sociálně patologické jevy (a s nimi související problémy) literatura:

„Jako sociálně patologické jevy označujeme ty, které jsou nenormální, nežádoucí z hlediska řádného fungování společnosti. Přinášejí řadu negativních důsledků sociálního charakteru jak pro určité sociální skupiny, tak pro celou společnost. I když nelze vyloučit vnitřní dispozice, převážně také na sociálním podkladě vznikají. Mají velmi často kořeny v sociálních podmínkách, ve společenském prostředí. V nejširším pojetí k nim řadíme kriminalitu, sebevražednost, toxikománii, alkoholismus, neurózy, úrazovost popř. nemocnost vůbec. Všechny uvedené problémy jsou skutečně velmi závažné nejen z hlediska postiženého jedince, ale celé společnosti, zvláště jde-li o děti a mládež“.¹⁾

Je třeba si uvědomit, že v okamžiku, kdy není zajištěna dostatečná sociální intervence jako ochrana před extrémním vyloučením ve společnosti, je třeba počítat s rizikem zvýšené kriminality, zneužívání omamných látek, duševních onemocnění u ohrožených skupin osob. Je tedy v zájmu celé společnosti poskytnout těmto lidem pomoc a umožnit jim začlenit se zpět do společnosti.

Cílem mojí práce je podchytit nejčastější příčiny, které přivedly lidi do ulic, na nádraží, k využívání služeb azylových domů. Dále jaká rizika jsou s životem na ulici spojená. Chci se pokusit rovněž o zmapování nabízené pomoci a naznačit možná preventivní opatření tohoto problému.

¹⁾ KRAUS B. a kol., Sociologie výchovy, Pedagogická fakulta Hradec Králové 1984.s.147

1. Pojem „bezdomovství“

První problém spojený s bezdomovstvím spočívá už v samotné definici pojmu. Ať už se jedná o úzké nebo široké vymezení, definice se liší zdůrazněním či reflektováním různých pohledů na daný problém. Některé zdůrazňují skutečnost, že se osoba ocitla bez přístřeší a bez finančních prostředků nutných k jeho zajištění, stejně jako k zajištění dalších základních potřeb, a tím zdůrazňují roli trhu s byty a bytové politiky. Jiné se zaměřují na neexistenci sociálních vazeb, čímž podtrhují fakt sociálního vyloučení ze společnosti. Z obou definic vyplývá, že hlavním důvodem tohoto extrémního sociálního vyloučení je chudoba.

Výrok, že bezdomovec je někdo, kdo ztratil nebo opustil svůj domov, svůj byt, své ubytování, kdo neumí řešit komplikované problémy a hledá nebo přijímá pomoc od sociálních pracovníků, města, dobrovolných organizací, je nepřesný a nedostatečný. Navíc tato definice pracuje pouze s bezdomovci zjevnými a naprosto opomíjí bezdomovce skryté a potenciální. Na jedné straně jsou lidé bez střechy nad hlavou, spící na ulici, v parku nebo jiných veřejných místech, ve sklepích domů. Na druhé straně jsou lidé, jejichž ubytování je nejisté, ohrožené kvůli neplacení nájemného nebo kvůli určení budovy k demolicí. A mezi těmito dvěma krajnostmi existují lidé v rozličných životních situacích: ti, kteří mají sice samostatné bydlení, ale nedostává se jim základního zdravotního standardu, nedostává se jim cenově dostupných bytů.

Je třeba si také uvědomit, co pro každého znamená domov. Že to není pouze střecha nad hlavou. Domov je místem, kam se rádi vracíme, ke kterému nás vážou vzpomínky, kde hledáme pomoc a útěchu, kde sdílíme každodenní radosti i starosti. Absence domova je tedy něco důležitějšího, hlubšího, bolestnějšího než být bez střechy nad hlavou. Znamená samotu, tíži izolace, bolest vyloučení, ztrátu rodinných a přátelských vazeb. Představu domova tak v žádném případě nemůže nahradit život v ubytovacích zařízeních nejrůznějšího typu, bydlení u příbuzných, v dlouhodobém či krátkodobém podnájmu, v nevyhovujících podmínkách, v přeplněných bytech.

Jednou z nejznámějších a nejužívanějších definic bezdomovství je ta, kterou uvádí FEANTSA:

„ Bezdomovství je nedostatek vlastního, trvalého a přiměřeného obydlí. Bezdomovci jsou ti lidé, kteří nejsou schopni získat vlastní, trvalé a přiměřené obydlí, nebo si nejsou schopni takové obydlí udržet kvůli nedostatku finančních prostředků nebo jiným sociálními bariérami.

Český právní řád používá termín bezdomovec ve smyslu osoby bez státní příslušnosti a pro osoby bez trvalého bydlení a zázemí. Slovníky spisovné češtiny slovo bezdomovec ve významu člověka, který nemá domov, tedy v ekvivalentu slov homeless (angl.), sans-abri, sans-logis, sans-domicile-fixe (franc.), Obdachlose (něm.) apod., neznají. Překladové slovníky uvedené výrazy překládají do češtiny zpravidla opisem. České slovo bezdomovec pak překládají do angličtiny stateless, do francouzštiny sans-patrie nebo apatride, do němčiny Heimatlose, tedy ve významu osoby bez státního občanství. Některé slovníky uvádějí ještě význam slova bezdomovec jako osoby bez domovského práva v zemích, kde právo domovské existuje. Přes tuto skutečnost slovo bezdomovec v našem významu v češtině dobře zdomácnělo. Pro fenomén, kdy se člověk stává bezdomovcem, používáme slovo bezdomovství jako ekvivalent cizích výrazů homelessness, sans-abrisme, resp. Obdachlosigkeit.²⁾

Český právní řád zná slovo bezdomovec ve významu osoby bez státní příslušnosti, nikoliv člověka vyloučeného ze společnosti. S tím do jisté míry souvisí vztah institucí a občanů k českým bezdomovcům.

²⁾HRADEČTÍ, V. a I.: Bezdomovství – extrémní vyloučení, 2. vyd. Praha: Naděje, občanské sdružení, 2006, 8 s.

1.1 Formy bezdomovství

V zásadě lze bezdomovskou populaci rozdělit do tří skupin:

- a) zjevné (viditelné) bezdomovství
- b) skryté (latentní) bezdomovství
- c) potencionální bezdomovství

Zjevné bezdomovství

Nejviditelnější formou bezdomovství je právě forma zjevná. V tomto případě jde o osoby využívající sociálních služeb, vyhledávající ubytování v zimních noclehárnách, azylových domech, v noclehárnách připravených městy nebo charitativními organizacemi. Jde o ty jedince, které na ulici přivedl extrémní nedostatek peněz a prostředků i vhodných příležitostí. Ti, jež odmítají ubytování, podřízení se pravidlům, volí za svůj životní prostor především nádraží, odstavené vagóny, lavičky v parcích, tramvaje, vraky aut, ulice, mosty, kontejnery, squaty, opuštěné chaty v zahrádkářských koloniích, sklepy domů, stoky a brlohy. Jejich každodenní starostí je obstarání jídla, hledání místa k přenocování. Uchylují se k žebrotě, drobným krádežím v supermarketech, vybírání popelnic. Život v nevyhovujících hygienických podmínkách na nich zanechává viditelné stopy. Jsou nápadní zanedbáním svého zevnějšku, často zapáchající. Právě tyto lidé, ačkoliv reprezentují pouze část obyvatel bez trvalého bydliště, bývají těmi, které veřejné mínění považuje za typické představitele bezdomovců.

V tomto výčtu zaujímá právě „nádraží populace“ své výsadní místo. Nádraží je prostorem, který se uzavírá velmi pozdě v noci, je místem, kam deklasovaní přicházejí hledat zdroje, které jim společnost upírá. Útočiště tu nacházejí nejen chudí, méně odolní a oslabení lidé, ale také jedinci antisociálního charakteru, delikventi a časté rodiny přicházejících cizinců. Nádraží jim dává prostor k očekávání, odpočinku, zdroje setkávání, diskusí, pocit bezpečí, útočiště. Všichni společně pak představují potencionální nebezpečí pro cestující, zaměstnance, ale hlavně pro ně samotné. Ti, kteří zde pobývají dlouho, vyvíjejí určité paralelní aktivity, okrajové nebo trestné. Města reagují na tuto skutečnost často tím, že umísťují své sociální služby právě u nádraží a také charitativní organizace zde nejčastěji slouží svým klientům.

Skryté bezdomovství

Skupinu skrytých bezdomovců tvoří lidé, kteří de facto nemají možnost trvalého bydlení, ale jsou schopni využívat dočasného bydlení, které jim umožňuje jejich pravidelný dlouhodobý příjem. Nepovažují se za osoby bez přístřeší a sociálních nebo charitativních služeb většinou nevyužívají. Bezdomovství skryté svým rozsahem zdaleka předčí viditelnější formu bezdomovství zjevného. Útočiště v ubytovacích zařízeních vyhledávají pouze sporadicky a když tak jen na krátkou dobu. Díky příznivým okolnostem se zatím vyhýbají zjevné formě bezdomovství. Jejich nemohoucnost, neschopnost dosáhnout vlastního adekvátního bytu za pomoci svých vlastních zdrojů je donutí k životu v situacích velmi rozličných, k různým možnostem ubytování, vždy však nejistým a pouze přechodným. Ve složité životní situaci se obracejí na své příbuzné a přátele a využívají jejich pomoci.

Potencionální bezdomovství

Zahrnuje sociálně slabou kategorii občanů, kteří žijí v různých životně těžkých podmínkách, v potížích osobního charakteru, v potížích udržet si byt a v riziku jej ztratit. Podle statistik za zemí EU tato situace postihuje až 10% populace. Žijí v nejistých podmínkách nájemních bytů, často zdravotně závadných, v domech určených k demolici, v bytech provizorních, zchátralých a často přelidněných, v bytech sociálních, v holobytech, podnájmech. Do této skupiny řadíme i ty, kteří čekají na propuštění z různých ústavů, vězení, na opuštění dětského domova, dále i ty, kteří zvláště nyní tvoří velkou skupinu migrační a exilní.

1.2 Příčiny bezdomovství

Kořeny bezdomovství je třeba ve většině případů hledat v řadě zpravidla vzájemně provázaných příčin. Každý případ bezdomovce je totiž naprosto jedinečný, s neopakovatelným osudem. Obecně lze říci, že u osob, které se staly bezdomovci, dochází ke kombinaci dvou či více handicapů a tyto osoby jsou obvykle nuceny čelit nejruznějším vážným životním situacím. Mezi traumatizující zážitky, které mohou ve svých důsledcích vést až k bezdomovství, patří vážné rodinné problémy (především rozvod), nízká kvalifikace, závislost na drogách a alkoholu, předchozí pobyt v ústavních

zařízeních, ve vězení, domácí násilí atd. Pravidlem je, že bezdomovci ve většině případů nedisponují žádnými prostředky, stejně tak jako příležitostmi a schopnostmi oslovit instituce poskytující sociální pomoc. Jejich sociální vyloučení je spojováno se společenskou izolací, nízkou sebedůvěrou, pocitem vyloučení a nemožností patřit ke společnosti.

Veřejné mínění pak shledává hlavní příčiny bezdomovství v osobním selhání, absenci vůle, neochotě pracovat. Jen málokdo si uvědomí, že do těžké životní situace se může dostat každý z nás, bez ohledu na vzdělání, na úspěchy, kterých v životě dosáhl. Může se jednat o úspěšného podnikatele, který způsobí při své činnosti škodu, proti níž není pojištěn a kterou není schopný uhradit, stejně jako o důvěřivce, který v dobré vůli pomoci svému známému či příbuznému, nabídne ručení svým majetkem, o který pak přijde.

Rozhodující faktory vyvolávající fenomén bezdomovství dělí I. Hradecký na faktory **objektivní a subjektivní**.³⁾

Objektivní faktory

Jsou to ty faktory, které jednotlivec sám nemůže ovlivnit, avšak jejich působení se ho přímo dotýká. Tyto faktory lze posuzovat z mnoha stran. Jsou ovlivněny například sociální politikou státu, sociálním zákonodárstvím.

Faktory objektivního charakteru mohou působit např. na dodržování lidských práv, na zachování integrity práva a respektování zásady rovných příležitostí pro všechny občany, na vzdělanosti a kvalifikaci občanů. Objektivní faktory působí rovněž na boj s nezaměstnaností, s vyloučením, na sociální ochranu, na zabezpečení ve stáří a v nemoci, na začleňování mládeže na trhu práce, na usnadňování mobility pracujících a jejich adaptaci na změny ve výrobě, na posilování vzdělanosti a technologických služeb a výcviku pro různé sektory (např. zdravotnictví). Význam objektivních faktorů je rovněž v jejich působení na legislativu (sociální zákonodárství), na rovnost žen a mužů, na integraci invalidů, na kriminalitu, odčerpávající velké zdroje společnosti. Faktory společenské konečně mohou působit také na problémy menšin, exilu a migrace.

³⁾Hradeckí, V. a I.: Bezdomovství – extrémní vyloučení. Praha, Naděje, občanské sdružení, 2006, 33 s.

Faktory subjektivní

Jsou ovlivněny jednotlivci, společenskými skupinami, jejich schopnostmi, rysy, temperamentem, věkem apod.

Faktory subjektivní lze uspořádat do čtyř kategorií:

- a) **faktory materiální** – ztráta bydlení, nejisté bydlení, ztráta zaměstnání, dlouhodobá nezaměstnanost, nedostatečné příjmy, zadluženost, neschopnost obhospodařovat vlastní rozpočet, tragická událost ve formě ztráty živitele, majetku
- b) **faktory vztahové** – změny struktury rodiny, rodinné nebo manželské problémy, diskriminace ženy, porušené vztahy mezi partnery, mezi rodiči a dětmi, mezi dětmi a rodiči, rozvod manželů, násilí v rodině, sexuální zneužívání, osamělost
- c) **faktory osobní** – mentální retardace, duševní či tělesná choroba, nesamostatnost, invalidita, osoby společensky nebo mentálně neadaptivní, charakterizované svojí nestálostí a nestabilitou, alkoholismus a další závislosti, patologické hráčství, sociální nezralost
- d) **faktory institucionální** – propuštění z ústavu, z vězení, opuštění dětského domova.

Nezaměstnanost jako příčina bezdomovství

Za jednu z hlavních příčin bezdomovství bývá považována nezaměstnanost. Kořeny tohoto problému je třeba v této souvislosti hledat spíše v osobních předpokladech jedince než v samotné situaci na trhu práce. Výsledky statistik poukazují na obecně velmi nízkou úroveň vzdělání bezdomovců. Jsou to často jedinci bez jakékoliv kvalifikace, tudíž není překvapující, že možnosti uplatnění na trhu práce nalézají jen velmi sporadicky. V důsledku toho dochází často k situaci, že bezdomovec, je-li zaměstnán, pracuje v zaměstnání nevyžadujícím kvalifikaci, nebo v zaměstnání nejistém. Jejich údělem je tedy práce dočasná, málo odměňovaná, často přerušovaná.

Další příčinu, proč se bezdomovci těžko uplatňují na trhu práce shledávám v jejich osobnostních vlastnostech. Může se jednat o lidi, kteří trpí chorobně nízkým sebevědomím, kteří trpí problémy v komunikaci, jsou těžkopádní, nerozhodní, nedůvěřiví, nespolehliví, mentálně retardovaní. Mezi bezdomovci se vyskytují i lidé, kteří se práci programově vyhýbají a o možnost být zaměstnán ani neusilují.

Nemá-li bezdomovec trvalé bydliště, pak se často z různých důvodů zdržuje v jiném místě, než je to, kde je hlášen. Jako uchazeč o zaměstnání se však může

zaregistrovat jen u úřadu práce příslušného podle trvalého bydliště, splňuje-li další podmínky. Mnozí však zákonné podmínky k registraci nesplňují a tak ztrácejí všechny možnosti, které by mu mohl úřad práce nabídnout. Nezíská právo na podporu v nezaměstnanosti, nemůže se účastnit rekvalifikačních kurzů, při změně pracovní schopnosti se ani nemůže zaměstnat na dotovaném chráněném pracovišti.

Bezdomovství u mužů

Charakter bezdomovství mužů je více veřejný, setkáváme se u nich častěji než u žen se zjevnými formami bezdomovství. Mužům je přirozenější tendence demonstrovat své bezdomovství tím, že se častěji ukazují na veřejnosti nebo aktivně vyhledávají nabízené služby. U mužů převládají faktory materiální (ztráta bytu, ztráta zaměstnání, nedostatečné příjmy) často v kombinaci s faktory osobními (nemoc, osamělost, stáří, alkoholismus či závislost). Menší roli než u žen hrají faktory vztahové a institucionální. Do jisté míry to souvisí s tím, že mezi bezdomovci ve velké míře nalézáme muže svobodné, kteří nebyli nikdy ženatí ani rozvedení.

Muži, kteří obývají veřejný prostor, vykazují nižší stupeň schopnosti spolupracovat, nižší stupeň spolehlivosti, ochoty a vůle jednat a nižší stupeň cílevědomosti než ženy. Projevují podrážděnost, úzkostnost, zaujatost, často nepřátelství vůči jiným osobám, egocentrismus, cítí křivdu na nich spáchanou, cítí se být poníženi a celkem po krátkém čase setrvání za ulici skepticky zatrpknou.

Bezdomovství u žen

Příčinou bezdomovství žen bývají obvykle faktory vztahové, především problémy v partnerských vztazích, ve většině případů doprovázené násilím. Protože ženy většinou chtějí předejít riziku života v podmínkách zjevného bezdomovství, je u nich charakteristické bezdomovství skryté. Svůj partnerský problém řeší často způsobem, který je vlastní právě znevýhodněným ženám: bydlením u přítele či přítelkyně, u rodičů. Formou utajení alespoň na čas skryjí nešťastnou situaci svou i svých dětí, které je v jejich tíživé situaci často doprovázejí. I osamocená žena se raději vyhne zjevnému bezdomovství. Společenské vyloučení ve své extrémní podobě není veřejností přijatelné pro muže, zvláště pak pro ženy. Mnozí lidé v konfrontaci s lidmi na okraji společnosti, pociťují zmatek, znepokojení, podrážděnost ba nenávisť. Setkají-li se s bezdomovcem mužem, který zanechává v mnoha pocit pochybnosti o nutnosti žít

tímto neadekvátním způsobem, bezprizornost ženy vyvolává pak tyto pocity mnohem intenzivněji. Reakce lidí na bezdomovství žen je daleko nepřátelštější a ve své negaci daleko pronikavější. Tvrdé odsouzení bolí, ponižuje, trápí ohrožené, popouzí k nenávisti.

Ženy bezdomovkyně se oproti mužům vyznačují větší mírou sebekázně, kooperativnosti, adaptability a solidarity, bývají submisivnější, častěji je však u nich plachost, nesmělost, bázlivost a tréma.

Předpokládá se, že růst bezdomovského fenoménu u žen roste. Navzdory všem argumentům o rovnoprávnosti mužů a žen, navzdory proklamovaným rovným příležitostem pro muže i ženy, navzdory všem hnutím za důstojnost, rovnoprávnost a emancipaci žen, sociální, ekonomické a politické postavení žen je stále problematické. Jsme stále svědky diskriminace a ponižování žen. Starověké historické a kulturní kořeny diskriminace a představa, že muž je člověkem v plném smyslu a žena pouze „slabším pohlavím“ přesahují až do naší doby. I v nejrozvinutějších společnostech je život žen v mnohých situacích těžší než život mužů.

Ve své práci jsem se již zmínila o tom, jak jaké příčiny přisuzuje bezdomovství společnost. Pro dokreslení představy, jak vnímají příčiny bezdomovství sami tito lidé, uvádím výsledky šetření, které byly provedeny v dubnu r. 2005 přímo v terénu, a to ve dvou odlišných lokalitách – v Praze a v Havířově.⁴⁾

Respondenti odpovídali mimo jiné na otázky: „Proč jste se stal bezdomovcem?“ a „Kdo za to podle vás nese odpovědnost?“

V Havířově, kde na anonymní dotazník odpovídalo 30 osob ve streetworku, přinesl projekt následující výsledky:

Subjektivně vnímaná příčina, proč se stal bezdomovcem

33% problémy v rodině, v partnerských vztazích, ve vztazích s rodiči

24% návrat z výkonu trestu

16% ztráta zaměstnání

⁴⁾ HRADECKÝ, I. Profily bezdomovství v ČR: Proč spí lidé venku a kdo jsou ti lidé, Tematická zpráva pro Evropskou observatoř bezdomovství, 2005, 14 s.

- 13% problém s alkoholem
- 11% zdravotní stav, nemoc, zdravotní postižení
- 3% jiná příčina a nezjištěno

Subjektivně vnímaná odpovědnost za stav bezdomovství

- 39% vlastní odpovědnost „já sám“
- 23% rodina, matka, otec
- 15% manželka, družka
- 12% společnost, veřejná správa, okolí
- 11% jiná odpověď, neví, bez odpovědi

V Praze byly odpovědi získány při osobním rozhovoru dotazovaných (celkem 100 osob) s vedoucím poradny, který odpovědi anonymně zaznamenával.

Subjektivně vnímaná příčina, proč se stal bezdomovcem

- 47% vztahové problémy v rodině, v partnerství, rozvod, útěk z domova
- 26% ztráta bydlení (neplacení nájemného), zaměstnání, žaloba o vyklizení bytu
- 19% odchod z instituce (14% z vězení, 4% z dětského domova, 1% po hospitalizaci)
- 5% duševní onemocnění
- 2% rezignace jako omluva
- 1% spiknutí proti němu

Subjektivně vnímaná odpovědnost za stav bezdomovství

- 32% společnost
- 22% rodina
- 14% osud
- 11% vlastní odpovědnost „já sám“
- 21% ostatní důvody

Pracovníci streetworku požádali 70-80 lidí žijících na ulici, ochotných odpovídat bylo 43 mužů a 8 žen. Ze 43 mužů bylo 8 ze Slovenska, žijících dlouhodobě v České republice, většinou bez dokladů. Součet u některých otázek je vyšší než 100%, někteří uvádějí víc důvodů.

Subjektivně vnímaná příčina, proč se stal bezdomovcem

- 43% problémy v rodině, v partnerských vztazích, ve vztazích s rodiči, úmrtí
- 19% ztráta zaměstnání, dluhy, bankrot, neschopnost platit nájemné
- 14% jiná ztráta bytu (neshody s majitelem, po povodni, matka pronajala byt)
- 8% opustil dětský domov
- 6% nemoc, úraz
- 6% po návratu z vězení
- 4% jiný důvod (útěk před zákonem, „baví mě to“)

Subjektivně vnímaná odpovědnost za stav bezdomovství

- 60% vlastní odpovědnost „já sám“
- 18% společnost, stát, zákony, vláda
- 16% rodina
- 10% majitel domu, zaměstnavatel
- 4% alkohol

Z uvedeného šetření vyplývá, že nejčastěji vnímanou příčinou bezdomovství, kterou udává 33-47% dotázaných, jsou problémy vztahové, zejména rozvod, útoky z domova, neschopnost řešit narušené manželské nebo partnerské vztahy. Další příčinou je ztráta bytu, ztráta zaměstnání, zadluženost, kterou udává 16-33% bezdomovců, po návratu z vězení zůstalo na ulici 6-24% dotázaných osob. Významný je rozdíl mezi Prahou a Havířovem, kdy v Praze převládá ztráta bytu a zaměstnání, v Havířově návrat z vězení. Obě příčiny (na jedné straně ztráta zaměstnání a bydlení, na druhé straně návrat z vězení) se doplňují tak, že součet obou příčin v Praze a v Havířově je okolo 40%. Častý je souběh více příčin, zejména v kombinaci se zdravotními problémy, duševními nemocemi, úrazy.

Výrazné rozdíly jsou v hodnocení odpovědnosti za vlastní stav bezdomovství. Sebe obviňuje 11-60% dotázaných, rodinu 16-38% a jiné lidi, společnost, zákony nebo úřady 12-32% bezdomovců.

Na závěr této části mé práce, věnované příčinám bezdomovství, bych ráda uvedla dva smutné případy lidských osudů, tak jak jsem se s nimi setkala ve svém okolí. Chtěla bych jimi demonstrovat skutečnost, jak rozličné mohou být okolnosti, které od základů mění život člověka, jak snadné může být dostat se do těžko řešitelné životní situace, kdy se člověk ocitne sám a bez prostředků na ulici. V obou případech se jedná o

jedince, kteří měli všechny předpoklady k tomu, aby vedli spořádaný život, plný obyčejných starostí i radostí, tak jako většina lidí ve společnosti.

Dita S. (35 let) má zkušenosti se životem na ulici prakticky od svých 15 let. Od dětství se věnovala sportu, v tomto směru byla všestranně nadaná. V různých oblastech sportu dosahovala vždy výborných výsledků a když se musela rozhodnout pro jeden, kterému se bude věnovat, rozhodla se pro volejbal. I tady nemusela na úspěchy dlouho čekat, dostavily se velmi záhy. Důležitou informací pro celý případ je to, že velkou oporou jí byl v té době její otec, rovněž sportovně založený. Dceru od dětství ve sportovních aktivitách podporoval, byl to on, který ji doprovázel na nejrůznější závody a turnaje. Oba sport vzájemně velmi sblížil a troufám si dokonce říci, že se Dita na něj upnula.

Zlomový a pro Ditu osudový okamžik nastal po nečekaném rozvodu rodičů, zvláště pak po sňatku otce a jeho založení nové rodiny. Dceru zpočátku zanedbával, ve velmi krátké době si pro ni čas nenašel vůbec. Ta se cítila zklamaná a podvedená, celá situace byla pro ni velmi bolestivá a nesla ji těžce. Její matka, která se dlouho s rozvodem sama nedokázala smířit, nemohla být v této situaci pro dceru žádnou oporou.

Ta začala hledat útěchu v alkoholu. Návraty z volejbalových tréninků se odsouvaly do stále pozdějších nočních hodin. Pak přišel první den, kdy se jí matka se sestrou nedočkaly vůbec. A těchto dnů přibývalo. Dita ztratila zájem o všechno, problémy, které měla kvůli alkoholu s trenérem, řešila odchodem z družstva. Logicky následovaly problémy se školní docházkou. Ani ty se nepodařilo přes všechno úsilí matky i pomoci třídní učitelky zvládnout. Ve třetím ročníku gymnázia studium pro Ditu skončilo.

Návraty domů se staly spíše ojedinělými, Dita ztratila zájem o svou rodinu, přestala pečovat o svůj zevnějšek. Útočiště našla v této době v partě lidí přibližně stejného věku, kteří stejně jako ona našli zalíbení v alkoholu. Navíc se jednalo o skupinu se špatnou pověstí, která byla spojována s trestnou činností. Jestli se v této činnosti angažovala i Dita, mi známo není. Pravda je, že její matku v místě bydliště několikrát kontaktovala policie.

V osmnácti letech Dita otěhotněla s náhodnou známostí. Doba do narození dcery byla světlým místem v jejím životě, zdálo se, že těhotenství by mohlo být tím impulsem, který ji může zázračně přivést k rozumu. Dokonce na naléhání matky souhlasila se sňatkem, což se ukázalo jako chyba, protože bezprostředně po svatebním obřadu byl dohodnut rozvod. Po narození dcery se Dita chvíli snažila, ale touha navrátit se k předchozímu způsobu života byla silnější. Dceru odkládala střídavě u sestry nebo matky. Ta se nakonec rozhodla změnit bydliště a o výchovu své vnučky se postarat.

Dita se ocitla sama a bez prostředků, nocleh nacházející u náhodných známostí nebo u osvědčených hospodských kamarádů. Opakované snahy o nalezení zaměstnání ztroskotali na neschopnosti si práci udržet. Také snaha o zakotvení v životě v podobě druhého sňatku ztroskotala.

Nyní je typickým příkladem osoby, bloudícího bez smyslu života ulicemi, využívající náhodných nebo trvalejších příležitostí k noclehu, připravené k čemukoliv za láhev pití. Nezdravý způsob života se viditelně podepsal na zdravotním stavu i na vzhledu dříve velmi pěkné ženy. Občas se objeví v bytě své matky, aby se setkala se svou dcerou, kterou vzápětí opouští do nejistoty ulic. Není v silách nikoho tuto skutečnost změnit.

Životní příběh **Vladimíra Š.(52 let)** je zcela odlišný od předchozího. Důvodem jeho současné nezáviděníhodné situace je zjevné podcenění možných důsledků vyplývajících z problému, který odmítl řešit.

Do r.2001 se jeho život téměř v ničem nelišil od života ostatních celkem spokojených lidí. Žil si poklidně svůj život rozvedeného muže, dlouhé chvíle si krátil ve společnosti svých kamarádů, měl stálé zaměstnání, malý, ale pěkný byt. Když mu v roce 2001 přišlo vyúčtování za vodu, cifra znamenající čtyřtisícový doplatek ho velmi rozzlobila. Vzhledem k tomu, že dosud jeho spotřeba nikdy nepřesáhla výši záloh, zdála se mu požadovaná suma neoprávněná. Toto svoje přesvědčení také tlumočil na městském úřadu, kterému byt patřil a demonstrativně před úřednicí vyúčtování roztrhal. Na opětovnou výzvu k úhradě již nereagoval a když situace utichla, považoval problém za vyřešený. Uplynuly dva roky a Vladimír se informoval na magistrátu na možnost

odkoupení bytu do osobního vlastnictví. Jaké bylo jeho překvapení, když mu bylo sděleno, že na zmíněném bytě vázne dluh za služby, povýšený o částku na úrocích převyšující sedmdesát tisíc korun. To znamenalo pro Vladimíra novou ránu, kterou se rozhodl řešit stejně jako v předcházejícím případě. Tedy čekat, až se situace uklidní. K tomu ale tentokrát nedošlo. Magistrát se s případem obrátil na soud a výsledkem bylo v relativně krátké době exekuční řízení a následná exekuce. Jeho dodatečné snahy soudní cestou zvrátit situaci na svoji stranu, poukazování na nemorální navýšení dlužné částky, to vše mu již nebylo nic platné. Neřešení jeho problému s dluhem vyústilo v řešení nové reality v podobě zapečetěného bytu.

Díky pomoci kamaráda, který mu umožnil obývat chatu v zahrádkářské kolonii, má Vladimír kde složit hlavu. Sám však ví, že přijde den, kdy bude muset klíče od tohoto svého provizorního domova vrátit. Stejně jako ví, že pořízení vlastního bydlení je vzhledem k jeho současnému příjmu i věku pouhou iluzí. Navíc jeho situaci v posledním roku komplikuje zhoršený zdravotní stav.

1.3 Bezdomovství dětí

Příčinou bezdomovství u dětí bývají faktory institucionální (kojenecké ústavy, pak přechod do dětského domova, pobyt v ústavech výchovných), neúplná rodina, násilí v rodině, zanedbávání, týrání a psychická deprivace dítěte, problémy působení alkoholu a jiných návykových látek, hazardní hra v dětství a dospívání, příčiny poruchy zdraví, mentální retardace, emoční poruchy, syndrom hyperaktivity, psychomotorická epilepsie a dědičnosti. V poslední době patří k těmto příčinám pasivní sledování médií, nuda, nezaplňený volný čas, přepracovanost rodičů v rodinných podnicích a ztráta pevnosti rodinných priorit.

Kořeny společenského vyloučení je třeba hledat právě v dětství, kdy dítě rodinu nejvíc potřebuje. S krizí současné rodiny přímo či nepřímo souvisí život dítěte v nepřirozených podmínkách. Dítě může být poznamenáno životem v neúplné, neformální rodině, v rodině poznamenané závislostí na alkoholu, drogách či výherních automatech, pobyt v dětském domově, životem, kdy většinu dnů tráví mimo rodinu

na veřejných prostranstvích (**děti na ulici**) nebo dokonce stavem, kdy ulici považuje přímo za svůj domov a kdy žije mimo společnost dospělých (**děti ulice**).

Pojem děti bez domova je výstižně charakterizován ve Slovníku sociální práce, kde je uvedeno:

Děti ulice – děti bez domova „street children“

Děti žijící dlouhodobě na ulicích, přespávají v opuštěných domech, živí se žebráním, krádežemi v obchodě, pouličními službami a prodejem zboží, někdy i prostitucí. Nechodí do školy. Kontakt s rodinou nemají vůbec, nebo jen sporadicky. Rodina se o ně nedokáže postarat. Některé jsou na útěku z ústavních zařízení. Mají zdravotní problémy, některé jsou závislé na drogách. Mnoho těchto dětí se dopouští závažnějších trestných činů, než jsou krádeže a to obvykle v partách, někdy organizovaných dospělým. Představují vysoce rizikovou skupinu. Nejvhodnější metodou rehabilitace je umístění dítěte do náhradní rodiny.

Děti na ulici „ children on the street“

Děti, o něž rodiče nemají dostatečný zájem a které tráví naprostou většinu volného času na ulicích (na městských sídlištích). Rodiny těmto dětem obvykle poskytují přístřeší a stravu. Ne všechny tyto děti pravidelně navštěvují školu. Jejich výsledky ve škole jsou horší a jejich naděje na dosažení vyššího vzdělání je nižší než u ostatních dětí. V rodinách těchto dětí jsou sociální, psychické a zdravotní problémy častější než v jiných rodinách. Vhodnou formou sociální práce je sanace rodiny.⁵⁾

Současné rodinné prostředí

Důležitou roli v životě dítěte hraje rodina, jež plní rozhodující úlohu při rozvoji dítěte a jeho začleňování do společnosti. Jako instituce prodělává v současné době významné změny. Zásadním způsobem se mění postavení ženy, která se stává ekonomicky nezávislou, což má ve velké míře vliv na její postavení v rodině. Muž ztrácí svoje mocenské postavení a funkce muže a ženy se všeobecně mění. V souvislosti se současnou situací rodiny se často mluví o její krizi. Ta je zmiňována zejména v souvislosti s řadou nepříznivých demografických ukazatelů, jako je vysoká

⁵⁾ MATOUŠEK, O. Slovník sociální práce Praha: Portál, 2003

rozvodovost, přibývající počet závislých dětí, zvyšující se počty dětí narozených mimo manželství, neúplných rodin. Zvyšující se počty týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí, sebevraždnost dětí a mladistvých, jejich kriminalita, narůstá agresivita a další společensky nežádoucí jevy. Rovněž je zdůrazňovaná nepříznivá situace mladých rodin.

Rodina určuje sociální status dítěte, je rozhodující, pokud jde o jeho sociální prestiž a sociální sebeuvědomění. Prostřednictvím rodiny si také uvědomuje své místo a svou roli ve společnosti. Rodina, sociální vztahy v ní a způsob výchovy budou pro dítě základem, ze kterého bude vycházet při zakládání rodiny vlastní.

Problémy rizikových rodin a jejich dopad na fenomén bezdomovství lze považovat za jeden z ústředních problémů bezdomovství. Z hlediska fenoménu bezdomovství je největšímu riziku bezdomovství vystavena osoba osamělá, izolovaná, která rodinu opustila nebo jí byla sama opuštěna. Také rodině jednorodičovské hrozí rychlé upadnutí do bezdomovství. Udává se, že riziko osob izolovaných je 4x větší, riziko rodin jednorodičovských až 17x větší v porovnání s rizikem, kterému je vystaven manželský pár (s dětmi nebo bez nich). Zvláštností rodin jednorodičovských je skutečnost, že v jejich čele nacházíme ve velké většině ženy, zatímco muži jsou často izolováni a hledají náhradní ubytování.

Selhání výchovné funkce rodiny se odrážejí v delikventní činnosti dětí do 15 let, stále stoupajícím podílu mladistvých na trestné činnosti, snižujícím se věku drogově závislých, v chorobném hráčství. Dlouhodobý nedostatek uspokojení potřeby lásky vzbuzuje v dětech psychickou deprivaci, potřebu stabilního vřelého citového stavu. Důsledky těžké deprivace dětí jsou viditelné ve vývojové retardaci různého stupně, v somatických poruchách vývoje, v opožděném vývoji s postižením řeči, v narušené schopnosti dítěte navazovat hlubší sociální vztahy, ve změnách chování, které v dospělosti mohou vést až k antisociálnímu jednání.

Poruchy chování u dětí se mohou projevit jako opakující se nebo trvalý projev agresivního, disociálního, vzdorovitého chování, chování porušujícího sociální normy. Tyto poruchy podle výzkumů psychologů jsou projevem hledání náhradního uspokojení při citové deprivaci, hledání pozornosti a uznání, hledání vlastní identity v období

adolescence. Děti s disharmonickým vývojem osobnosti mohou být neschopny navázat vroucí vztah s jinými lidmi, neschopny pociťovat vinu nebo lásku. Jejich činy mohou být řízeny impulsivním jednáním bez vnitřních zábran a kontroly.

Nelze jednoznačně říci, že každá riziková rodina vytváří stereotypně rozpad rodiny a její nefunkčnost. Podle určitých výzkumů však lze hledat spojení rodiny s narušenou funkčností s rizikem nebezpečí upadnutí do fenoménu bezdomovství. K těmto rizikovým rodinám patří zejména rodiny s dospělým alkoholikem, s členem rodiny závislým na drogách, s dospělými či mladistvými delikventy, rodiny s členy s psychickou poruchou, s mentálně retardovaným dítětem, se zneužívanou nebo týranou ženou, se zanedbávanými nebo týranými dětmi, se sexuálně či emočně zneužívanými dětmi, rodiny svobodných matek, rodiny romské, migrantů a hledající exil.

1.4 Dílčí závěr

V úvodní části své práce jsem se zabývala popisem jevu bezdomovství, formám, v jakých se vyskytuje, i rozdílům, které je možné sledovat u tohoto fenoménu mezi muži a ženami. Převážnou část tohoto oddílu jsem věnovala příčinám bezdomovství. Snažila jsem se poopravit obecné povědomí bezdomovce jakožto člověka zanedbaného, sociálně nepřizpůsobivého, odmítajícího řádně pracovat a žijícího na úkor společnosti. Tímto způsobem vnímaný obraz bezdomovce představuje pouze část pravdy a je charakteristický pouze pro tzv. zjevnou formu bezdomovství.

Aniž si to uvědomujeme, mnozí z těch spoluobčanů, které denně potkáváme a kteří se svým zevnějškem nijak neliší od ostatních, mohou patřit mezi ty, jež tvoří početnou skupinu tzv. skrytých či potenciálních bezdomovců. Jedná se o ty, kteří z jakéhokoliv důvodu přišli o domov, ale na svoji situaci nerezignovali, podařilo se jim udržet zaměstnání, komunikují s úřady, zachovávají si naději na zlepšení své složité situace. Tímto způsobem však podle mého mínění dokáží svoji situaci řešit pouze silní jedinci, zatímco ti slabší, pokud na svoji situaci zcela nerezignovali, jsou odkázáni na pomoc druhých.

Příčin, které mohou vyústit až do bezdomovství a přivést jednotlivce i celé rodiny až na samý okraj společnosti, je celá řada. Na jedné straně stojí příčiny objektivní, nezávislé na vůli jednotlivce, představující společenské prostředí, bytovou politiku, politiku zaměstnanosti. Na straně druhé jsem uvedla příčiny subjektivní, které jsou ovlivněny jednotlivci. Právě tyto příčiny jsou dle odborné literatury a výzkumů, zabývajících se touto problematikou, převažující.

Zvláštní pozornost jsem věnovala bezdomovství u dětí, které považuji za jev velmi nežádoucí. V této souvislosti jsem upozornila na situaci současné rodiny, kterou mnozí odborníci vnímají jako její krizi. Dopad problematiky rizikových rodin na bezdomovství je zřejmý. Je jisté, že mnozí z bezdomovců patří do skupiny osob poznamenaných krizí rodiny. Mnoho z nich vyrůstalo v nevyhovujících podmínkách, bez adekvátního zázemí, bez rodičovské lásky, aniž by se jim dostalo adekvátního sociálního vzoru, z kterého by mohli čerpat pro svůj další život. Začít řešit problém sociálního vyloučení znamená tedy obrátit pozornost právě tímto směrem, tedy k rodině.

1. Sociální konflikty

Přežívání na ulici, život v nepřírozených životních i nevyhovujících hygienických podmínkách s sebou přináší řadu sociálních konfliktů. Lidé bez domova se podobají tonoucím, spadli na dno společnosti, nevědí kudy kam, přežívají ze dne na den v každodenní nejistotě. Ve své situaci se uchylují k žebrání, příležitostným krádežím, ke konzumaci alkoholu, obsazují zákoutí nádraží, lavičky parků. Vlivem bezútěšného prostředí často u těchto lidí můžeme pozorovat zhrubnutí, vzrůstající agresivitu, pocit hostility střídající se se zoufalstvím. Následkem duševní choroby či působení alkoholu a drog se nalézají často ve stavu krajní duševní a tělesné vyčerpanosti. Jejich chudoba a z ní plynoucí jevy jako jsou afektivní labilita, emoční nevyrovnanost nebo sociální nezralost jsou příčinou toho, že osoby tohoto typu negativně působí na sociální poměry a dopouštějí se chování kriminálního charakteru.

Do denních center a azylových domů přicházejí často bezdomovci s různými zraněními. Některá vznikají z neopatrnosti bez cizího zavinění, často v opilosti. Jiná pocházejí z konfliktů s lidmi v uniformě – s policisty, strážníky Městské policie, s pracovníky bezpečnostních služeb nebo s lidmi v civilu. Právě policisté a městští strážníci jsou ti, kteří jsou povolání řešit spory s bezdomovci. K práci hlídky Městské policie již běžně patří provádět kontroly bezdomovců. Zjišťují, kde se pohybují, kde přespávají, jak se stravují a kde si obstarávají jídlo a pití. V případě že naleznou podnapilého bezdomovce, je jejich úkolem převézt ho na záchytnou stanici. Bezdomovci zaměstnávají hlídky rovněž v zimních měsících. Strážníci se snaží ty, kteří zůstávají věrni ulici i v této době, nasměrovat do některého z ubytovacích zařízení, aby je tím ochránili před možnými zdravotními riziky.

2.1 Kriminalita

Kriminalita nebo-li zločinnost je chápána jako výskyt trestného chování, který je vyjádřený souhrnem trestných činů spáchaných ve společnosti. Jak ve svém významu, tak i ve svých projevech se stala produktem určité míry společenského života, závažnou poruchou chování, která narušuje sociální vztahy jedince, zejména jeho

vztahy ke společnosti. Kriminalita jako nechtěný produkt společnosti se během posledních desetiletí stala masovým jevem a celosvětovým problémem.

Rovněž bezdomovská populace nestojí stranou problematiky kriminality. Mezi bezdomovci se setkáváme s mentálně retardovanými jedinci, s neurotiky, s jedinci asociálních projevů, kteří jsou impulzivní, nepřizpůsobiví až agresivní, s jedinci různých psychotických onemocnění. Všichni nesou s sebou trvalé defekty negativního ovlivnění dědičnosti a vlivu prostředí, pocházejí z poruchových rodin, které jsou svou povahou považovány za jeden z nejzávažnějších kriminogenních faktorů. Trestná činnost mnohých je pak důsledkem života na ulici, důsledek společnosti, v jaké se ocitnou.

V souvislosti s kriminalitou bezdomovců se budu věnovat jednak kriminalitě, kterou páchají sami bezdomovci a jednak kriminalitě, která je namířena právě proti této skupině osob.

Kriminalita páchaná bezdomovci

Mnozí bezdomovci mají ve svém životě kriminální zkušenost. Tuto skutečnost do značné míry ovlivňuje fakt, že jejich řady velmi často rozšiřují lidé propuštění z výkonu trestu. Dlouhá vazba a výkon trestu podlomí sebevědomí každého člověka a znejistí jeho jednání na svobodě. Pokud bývalého vězně nikdo nečeká, jeho existence nese velká rizika, která jsou často nad jeho síly. Bez ubytování, bez peněz a bez možnosti zaměstnání hledá své útočiště na nádraží, v parku či pod schody domu.

Je zřejmé, že pro lidi bez dostačujících pravidelných příjmů je i kriminální činnost jedním z prostředků obživy. V drtivé většině případů se jedná především o páchaní drobné kriminality s cílem bezprostředního uspokojení svých momentálních potřeb. Policie je nejčastěji volána k případům krádeží v obchodních domech, kdy se ve většině těchto případů škoda nepřiblíží pětistícové hranici, základající trestní odpovědnost.

Obecně lze ale konstatovat, že bezdomovci nejsou schopni účastnit se nebo dokonce řídit větší kriminální akce nebo participovat na organizovaném zločinu.

Ražinovanost, systematičnost a synchronizace všech dílčích operací organizovaného zločinu bezdomovce prostě odstředivě vylučují.

Jedním z nejvýraznějších fenoménů ve vývoji kriminality jsou v České republice kvalitativní a kvantitativní změny v trestné činnosti u dětí a mladistvých. Podle výsledků šetření děti ulice a mladiství bezdomovci, žijící se často z pouliční kriminality, pocházejí ponejvíce ze sociálně handicapovaných rodin nebo nepodnětného prostředí dětských domovů. Mnozí jsou sirotci, polosirotci, mají rodiče s kriminální minulostí, s nízkou sociokulturní úrovní, často mentálně retardovaní. Matka nebo otec bývají lidé průměrné nebo podprůměrné inteligence, alkoholici násilnických či patologických rysů.

Kriminalita páchaná na bezdomovcích

V posledních letech jsme svědky narůstajících případů útoků na bezdomovce. Tyto útoky jsou vedeny velmi brutálně, nemilosrdně, často jsou napadáni lidé ve spánku, bez možnosti se bránit. Zrůdnost útoků, vedených proti bezdomovcům za účelem pouhé zábavy, mohou být zřetelnou výpovědí o tom, jak jsou bezdomovci některými lidmi vnímáni. Tedy jako lidé bezprizorní, nepotřební, které nebude nikdo postrádat. Útoky proti nim jsou vedeny s šokující samozřejmostí, jakoby s jistotou jejich beztrestnosti, jakoby jejich likvidací prokazovali útočníci společnosti službu. Pro ilustraci uvádím některé z těchto mediálně známých případů:

Vraždy bezdomovců v Plzni

Brutální vražda dvou bezdomovců ve věku 44 a 49 let se odehrála v noci z 11. na 12. dubna v areálu bývalého výstaviště v Plzni. Neznámý vrah napadl tři bezdomovce, z nichž dva ubil na místě, třetímu zlámal kosti. Bezládná těla byla nalezena za plechovou hradbou nedaleko řeky, kde bezdomovci v přístřešcích zimovali. Z charakteru zranění se usuzuje, že pachatel bezdomovce ubil tvrdým předmětem. Třetí z napadených, který útok přežil, se osudnou noc opil takovým způsobem, že si nic nepamatuje.

Jelikož se nepodařilo zjistit skutečnosti, které by opravňovaly zahájit trestní stíhání proti konkrétní osobě, byl případ po tři čtvrtě roku trvajícím prověřování policisty odložen.

Jiný případ napadení, tentokrát se známým pachatelem, se odehrál v **Praze**. Událost se odehrála v květnu 2005 v noční tramvaji číslo 51 na konečné zastávce Divoká Šárka v Praze 6. Řidič tramvaje Robert Pokorný chtěl podle obžaloby bezdomovce vyhnat z vozu, a tak navedl Aleše Vacíře, aby spícímu muži zapálil oblečení. Oheň, který se rychle rozšířil po celém těle, musel řidič uhasit práškovým přístrojem. Napadený třiačtyřicetiletý muž utrpěl popáleniny na 20% povrchu těla, prodělal několik plastických operací, má trvalé následky. Podle lékařů mohl na následky zranění zemřít.

Pražský vrchní soud potvrdil tři a půl roku vězení pro řidiče tramvaje a tři roky pro jeho známého. Oba také musejí společně uhradit kolem 174 tisíc korun zdravotní pojišťovně.

Plameňáci

Začátkem roku 2006 překvapila kriminalisty zábava skupiny mladíků, kteří v přesile napadli chlapce, kteří se neuměli bránit, náhodné cestující v metru a také bezdomovce. Své útoky si nahrávali a zveřejňovali na internetu. Skupinu, která si říká Plameňák, se podařilo pozatýkat i díky internetovým záznamům. Na jednom asi dvouminutovém záběru nazvaném „Komár vs. sociál“ tito mladíci surovým způsobem napadají postupně několik mužů, které lze pokládat (už i díky názvu) za bezdomovce. Celý záběr je provázen hudbou se zvukovým zdůrazněním rány a kopance.

2.2 Zdravotní rizika

Tělesné a mentální zdraví bezdomovců nelze paušalizovat. Obecně ale platí, že čím delší čas je jedinec vystaven bezdomoveckému způsobu života, jeho zdraví lze postupně charakterizovat jako stále slabší, chatrnější a celkově oslabenější. Tento proces postupné morální a fyzické degradace je dán jednak podmínkami, ve kterých se jedinec pohybuje a jednak i způsobem života, který, ať už dobrovolně či nedobrovolně, vede.

Je evidentní, že podmínky, ve kterých bezdomovci přežívají, představují celou plejádu zdravotních rizik. Jedinci jsou často vystaveni dlouhodobě nízkým teplotám, špíně, absenci tělesné hygieny. Nelze zachovávat ani zdravou životosprávu, ani se

vyvarovat škodlivých vlivů působících na jejich zdraví, včetně stresové zátěže, kterou přináší život v existenční nejistotě. Jejich osobní životní podmínky nedovolují dodržovat často ani nejjzákladnější hygienické návyky. Život lidí na ulicích bývá navíc často spojen s nezdravou konzumací alkoholu nebo drogovou závislostí. Pojistné platí někteří nepravidelně, někteří vůbec. Jejich ošetření je v takovém případě závislé pouze na ochotě lékaře, zda takového občana bude chtít léčit. A právě neochota zdravotnických středisek při ošetření (často z důvodu bariéry ze strany lékařů vůči zápachu a špíně) je to, s čím se lidé na ulici velmi často setkávají. Zdravotní pojišťovna totiž úhradu takového ošetření odmítne, nebo i po měsících požaduje její vrácení. To platí rovněž o hospitalizaci či převozu do nemocnice.

Zkušenost bezdomovců s odmítavým postojem zdravotníků pak vede k tomu, že se nadále v případě akutního zdravotního stavu nepokoušejí odbornou pomoc vyhledat. Často jediným východiskem se tak stává změna původního banálního onemocnění ve stav, který ohrožuje život. V případě, že se jedná o infekční onemocnění, tak hrozí lavinový efekt jejich šíření, především v ubytovacích a stravovacích zařízeních. Právě z tohoto důvodu by měl mít stát zájem na zajištění zdravotní péče pro osoby bez přístřeší, protože tak předchází šíření infekčních onemocnění do společnosti. Situaci rovněž komplikuje nedostatečná nabídka preventivních zdravotnických služeb u organizací, které poskytují sociální pomoc.

V tomto směru je ojedinělým zařízením ordinace praktického lékaře pro bezdomovce v Praze. Byla zřízena koncem roku 1994 v centru města nedaleko hlavního nádraží a navazuje na denní centrum. Od svého počátku je finančně podporováno Ministerstvem zdravotnictví a městem Prahou. Existence tohoto zdravotnického zařízení je mocným nástrojem prevence šíření přenosných chorob a parazitů. Například v roce 1995 bylo odesláno na odborné vyšetření na tuberkulózu 182 osob. Ordinaci doplňuje šest lůžek pro akutní onemocnění, která bývají často všechna obsazena. Lůžková část bývá v provozu jen v zimních měsících (od prosince do dubna), protože nelze finančně pokrýt celoroční provoz, i když by byl potřebný.

Největším problémem, se kterým se záchranná zdravotnická služba setkává, je předání pacienta do zdravotnického zařízení, většinou nemocnice. Jako nejvíce zatěžující věci se jeví obtížná administrativa, která souvisí s absencí dokladů a právě

neplacením pojistného. To že na přístupu zdravotnického personálu závisí život člověka svědčí i jeden z mediálně známých případů z nedávné minulosti.

Dvakrát během jediné noci přivezla sanitka do olomoucké fakultní nemocnice 53 letého bezdomovce. Stěžoval si na silné bolesti břicha, Ačkoliv ho lékař pokaždé vyšetřil, nediagnostikoval žádnou chorobu a muže poslal pryč. Ten do rána zemřel. Mrtvého muže našli lidé ráno lidé poblíž areálu nemocnice. Policisté i lékaři si původně mysleli, že nepřežil chladnou noc, vzápětí se však ukázalo, že muže během uplynulé noci hned dvakrát přivezla záchranná služba na urgentní příjem. Sanitku zavolali lidé, kteří si sténajícího bezdomovce všimli v budově vlakového nádraží. "Lékař na urgentním příjmu muže vyšetřil, ale neshledal žádné akutní problémy. Muž byl při vědomí, komunikoval a byl schopen pohybu . Lékař proto bezdomovci objednal převozovou službu a nechal ho odvézt zpátky na nádraží. Zhruba za půldruhou hodinu ale musela jet sanitka i tam. Lékař v nemocnici muže opět vyšetřil, ale opět žádné příčiny bolesti nenašel. Bezdomovec přitom tvrdil, že už 10 dní nejedl. „ nakonec odmítal odejít, dokud nedostane najíst. Na takové služby ale nemocnice není zařízena. Na urgentním příjmu se bylo třeba věnovat dalším pacientům. Personál si s ním nevěděl rady a proto přivolal pracovníky ostrahy, kteří muže vyvedli.“ Ráno pak našli lidé muže mrtvého nedaleko areálu.⁶⁾

Na závěr bych se chtěla zmínit ještě o jednom nepříteli pro zdraví lidí žijících na ulici, kterým je zima. Teploty klesající pod bod mrazu v zimních měsících představují pro bezdomovce ohrožení zdraví, někdy i života. Každoročně nás média informují o osobách, které umírají na ulici na následky podchlazení.

Krutá zima na počátku r. 2006 tak způsobila, že byl pražským primátorem vyhlášen 24.ledna krizový stav a vzniklo **zimní krizové středisko Letná**. Na Letenské pláni bylo postaveno 8 stanů pro bezdomovce s kapacitou 160 míst. Již první noc po zvýšení kapacity však ve středisku nocovalo 234 osob. Středisko bylo v provozu celkem 22 nocí. Službu ve středisku zajistila skupina organizací poskytujících v Praze sociální služby bezdomovců za vydatné pomoci dobrovolníků. Stany navštěvovali každý večer dobrovolníci Červeného kříže, aby ošetřili ubytované osoby. Nejčastěji se setkávali s nachlazením, bércovými vředy, bolestmi pohybového aparátu, zvýšenou teplotou, drobnými poraněními, žaludečními potížemi, popáleninami.

⁶⁾ <http://zpravy.idnes.cz/krimi.asp>

1. Alkoholismus a drogové závislosti

Závislosti na alkoholu a jiných drogách jsou dalším významným faktorem, který podstatně zhoršuje zdravotní stav lidí na ulici. Nadměrná konzumace alkoholu a drog vede k častým výskytům cirhózy, hepatitidy, kardiovaskulárních chorob, k psychickým poruchám, poruchám spánku apod. Způsobuje tedy psychické i tělesné poškození organismu člověka. Alkoholismus a drogové závislosti jsou jednak příčinou a jednak následkem bezdomovství.

Současně jsou však také problémem, který zaměstnává pracovníky zdravotnictví. Do psychiatrických léčeben přichází spousta lidí ze sociálních důvodů. Po skončení léčby se snaží pracovníci léčebny vyléčeného jedince nasměrovat do některého z ubytovacích zařízení, nejlépe do azylového domu. Na ulici však hrozí riziko rychlého relapsu, tedy dalšího pití. Tak se tito lidé ocitnou v kolotoči, ze kterého není úniku. Jakmile začnou znovu pít nebo brát drogu, jsou nuceni azylové zařízení opustit a do psychiatrické léčebny se vracejí s těžkými stavy, které vyžadují stále náročnější léčbu.

Alkoholismus

Alkohol (etylalkohol, etanol) je jednoduchá chemická látka, která snadno proniká k různým orgánům, včetně mozku. Jedná se o drogu s tisíciletou tradicí, která je společností přehlížena, podceňována, schvalována. Konzumace alkoholu je zabudována do většiny lidských rituálů, které provází člověka od narození po smrt. Nadměrná konzumace alkoholických nápojů bývá označována jako alkoholismus. Způsobuje nejen somatická poškození, která se mohou týkat prakticky všech částí lidského organismu, ale rovněž psychické poruchy.

Alkoholismus je uváděn jako jedna z příčin, přivádějící člověka do tíživé životní situace. Jeho nadměrná konzumace způsobuje zhoršení vztahu v rodině, ztrátu přátel, zanedbání zevnějšku, celkové zpustnutí, následné bezdomovství. Muži i ženy pod vlivem alkoholu hrubnou, stávají se agresivnějšími. Přestože alkoholové závislosti podlehne jen 3 – 4 % celé naší populace, přisuzuje se právě bezdomovcům nadměrná konzumace alkoholu a obraz nádražního povaleče s lahví rumu a piva jako prototyp

bezdomovce. Bezdomovec žije touto kulturou, která se organizuje okolo láhve, jež je mu společnicí v jeho trápení a bídě. Láhev piva tak paradoxně nabízí ztroskotanci možnost strávit své strádání v malé, časově omezené veselosti opilce. Pití ničí sice život, usnadňuje však přežít právě tento den. Alkoholici představují časově starší generaci s věkovým průměrem o 15 – 20 let starší, než jsou přicházející toxikomané.

Drogová závislost

Světová zdravotnická organizace (WHO) definuje drogovou závislost jako „psychický a v některých případech i fyzický stav, který je důsledkem užití drogy a je charakterizován změnami chování a prožívání, které vždy zahrnuje nutkání užívat drogu stále nebo periodicky, za účelem dosažení jejich psychických účinků a někdy také kvůli vyhnutí se nepříjemným důsledkům její absence“.

Bezdomovská populace mladšího věku z 80% procent přiznává, že okusila nebo bere drogu. Jedná se zejména o ty, kteří mají zkušenost s domácím pervitinem. Málokdo z populace bezdomovců má však zkušenosti s drogami typu kokain, heroin či braun. Tyto látky jsou pro naprostou většinu bezdomovců cenově nedosažitelné.

Právě z důvodu nedostupnosti finančně náročných drog se mezi bezdomovci setkáváme s jedinci, kteří drogy, ale i alkohol, nahrazují jejich levnějšími náhražkami – pitím okeny nebo čicháním ředidel. Jejich nadměrné užívání je spojeno se značnými zdravotními riziky. Kromě celého spektra somatických potíží, může vést k poškození CNS, v jehož důsledku často dochází k nezvratným změnám, projevujících se mimo jiné např. úbytkem intelektu. Tento způsob konzumace je vyhledáván pro nízkou cenu zejména dětmi.

2.3 Dílčí závěr

Tuto část své práce jsem věnovala negativním důsledkům sociálního charakteru, které s sebou přináší pobyt lidí na ulici nejen pro ně samé, ale i pro celou společnost. Bezdomovci, odkázáni na užívání veřejně přístupného prostoru, se právě tím, že svůj život žijí na očích veřejnosti, velmi často dostávají do celé řady konfliktů. Ty se

odehrávají jednak mezi většinovou veřejností a bezdomovci a na specificky atraktivních místech i jako konkurenční spory mezi bezdomovci navzájem.

S představou bezdomovce bývají velmi často spojovány jevy, jakými jsou kriminalita, alkoholismus, nemoci a možnost jejich šíření do společnosti. Ukazuje se však, že z hlediska kriminality pro společnost příliš velké nebezpečí nepředstavují. Pokud se trestné činnosti dopouštějí, jedná se většinou o méně závažné formy majetkové trestné činnosti nebo útoky, kterých se dopouštějí převážně v opilosti. Dá se říci, že z hlediska kriminality jsou možnému nebezpečí spíše vystaveni, jak dokazují nesčetné případy útoků namířených proti této skupině osob.

Zdravotní rizika, kterým jsou bezdomovci vystaveni, jsou způsobena jednak absencí prevence, jednak nedůstojnými podmínkami, v jakých na ulici přežívají. Situace, kdy nelze zachovávat ani zdravou životosprávu ani dodržovat hygienu, je těžko slučitelná s představou zdravého, silného jedince. Jisté nebezpečí pro společnost představuje možnost šíření infekčních nemocí, mimo jiné i tuberkulózy. Rizikovou skupinou jsou v tomto případě cizí státní příslušníci, přicházející do naší republiky zejména ze zemí bývalého SSSR a východní Evropy a pohybující se na našem území převážně nelegálně.

V případě, kdy jsou bezdomovci donuceni z jakýchkoliv důvodů svoji zdravotní situaci řešit, potýkají se s neochotou zdravotnického personálu ošetření poskytnout. Kromě důvodů osobního charakteru za touto neochotou stojí ta skutečnost, že zdravotní pojišťovna odmítá ošetření jedince, neplaticího zdravotní pojištění, uhradit. Náklady tak musí nést zdravotnické zařízení, které péči poskytlo. Stejná situace se opakuje v případě pacientů, kteří přicházejí ze sociálních důvodů do psychiatrických léčeben nebo v případě nutnosti umístit bezdomovce v některé ze záchytných stanic.

Jako negativní důsledek bezdomovství pro společnost je nutno brát v úvahu i nemalé finanční náklady, které jsou spojeny v souvislosti s tímto jevem například s činností Městské policie. Vykonávat neustálý dohled nad tím, aby nedocházelo ke konfliktům, k obtěžování občanů, znečišťování veřejného prostoru a celá řada dalších aktivit, je nepochybně náročné i na čas, který by mohl být využit těmito složkami účelněji.

3. Prevence

Primární prevence

Představuje velmi širokou a mnohotvárnou oblast společenské praxe, která je zaměřená na předcházení společenského jevu bezdomovství. Primární prevence vyloučení začíná právě ve funkční rodině, v samotném soužití rodičů s dětmi v lásce. Nemá-li rodina svou vlastní sílu aby obstála, mají pomoci příbuzenské a sousedské vztahy, jsou-li příznivé. V současné době jsme se zvláště ve městech vzdálili venkovským rodinným a sousedským vztahům. Životní styl se změnil, tempo se zrychlilo. Děti však potřebují stejný díl lásky a pochopení jako kdykoli dříve mají-li z nich vyrůst ušlechtilí samostatní lidé. Pevná funkční rodina je velmi silná a vlivná na děti. Slabé rodiny a jedince však může upevnit dobrá osvěta, publicita a sociální práce, na níž by se měly podílet sdělovací prostředky, organizace dětí a mládeže, organizace zabývající se rodinou, církve a další. Cílem takové osvěty je rozšiřování znalostí o výchově dětí, zdůraznění hodnoty dítěte pro společnost a vytváření společenské atmosféry příznivé pro děti. Dětem ze slabých rodin může v jejich orientaci pomoci dobrá škola, dobrý učitel či výchovný pracovník.

Nejdůležitější ze všeho je rehabilitace tradiční trvalé rodiny, tedy rodiny na celý život. Zhoubně působí filosofie egoismu a egocentrismu, konzumace užívání a hromadění, umocněná u nás po dvě generace propagovaným materialismem. Tradiční rodina založená na chtěném trvalém vztahu manželském, rodina která vytváří svým dětem opravdový domov plný lásky je zárukou zdravé budoucí generace. Taková rodina může být domovem nejen vlastním dětem rodičů, ale přijme-li do náhradní výchovy opuštěné dítě, může je učinit šťastným a připravit je na plnohodnotný život. Dětské domovy jsou nesporně lepším prostředím než bezprizorní živoření, nebo nedbalá a týrající rodina. Přesto nedokáže nahradit rodinu skutečnou. Dítě vyrůstající v náhradní rodině pozná úlohu otce a matky a naučí se mnoha praktickým věcem, protože se musí přičinit na chodu domácnosti.

Předpokladem civilizovaného vývoje společnosti bez vyloučení je uspokojení základních životních potřeb všech příslušníků společnosti, tedy i těch nejslabších. To předpokládá především udržení zaměstnanosti a podporu vytváření nových pracovních

míst v oblastech s vyšší nezaměstnaností, výraznější růst produktivity práce ve výrobě a vytvoření prostředí, které omezí šedou ekonomiku a zabrání černému trhu. Souvisícím předpokladem je podpora zvyšování a rozšiřování kvalifikace a vzdělání s vymýcením pologramotnosti v nejnižší vrstvě společnosti.

Společnost, která myslí na budoucí generaci, si rovněž nemůže dovolit nechat neřešenou otázku bydlení. Dostupné bydlení v odpovídajícím bytě je pro každou rodinu, pro její zdravý vývoj nezbytností. Je třeba počítat s lidmi slabými, kteří se nedovedou obstarat, ale kteří také potřebují spát v teple a suchu, potřebují důstojné bydlení. Velká část obcí však není dosud na vlastní bytovou politiku připravena. Sociální bydlení zůstává v mnoha obcích tabuizováno, případně je degradováno na tzv. holobyty.

Nikdo nesmí být vyloučen z dostupné zdravotní péče, ze sociální péče a ze sociálního zabezpečení. Stát musí najít způsob jak zabránit vyloučení ze zdravotní péče a mechanismus, kterým bude moci bezdomovci poskytnou sociální pomoc. K tomu bude zřejmě třeba přiznat existenci bezdomovství pojmenovat ji a definovat legislativně.

Prevence nese ovoce pomalu, je základem, na kterém je třeba stavět. Proto je nutností neodkladně začít. Současně ale musíme nabídnout i pomoc.

Sekundární prevence

Ta nastupuje tehdy, když už nastal nějaký problém. Lidé bez domova, kteří spadli na dno společnosti, ať již vlastní vinou či z jiných důvodů, nevědí kudy kam, přežívají či spíše živoří ze dne na den, jsou osamělí a hledají stéblo, kterého by se zachytili. Potřebují však pevnou oporu někoho, komu se mohou svěřit, místo, kam se mohou přijít ohřát a najíst. Bezdomovec má své fyziologické potřeby. Potřebuje jíst, potřebuje se ohřát, potřebuje ošacení a obuv, osobní hygienu. Téměř každý bezdomovec se ocitne v situaci, kdy potřebuje zdravotní vyšetření, ošetření nebo léčbu. Toto vše a k tomu nabídku azylového ubytování musí umět nabídnout společnost bezdomovci dříve, než s ním začne mluvit o změně životního stylu.

Uplatnění nároku na sociální dávky, služby, přiznání invalidity, registrace u úřadu práce, pomoc při vyřízení důchodů u těch, kterým vznikl nárok na důchod, to vše

je počátek dlouhé cesty pro osoby, kteří jsou rozhodnuti svůj život změnit. Jednání na úřadech Takové změny jsou však vázány na trvalé bydliště a osobní doklady žadatelů. Bezdomovec je však často jak bez trvalého bydliště, tak bez dokladů. Návrat do společnosti tedy začíná obnovou osobních dokladů duplikátem rodného listu počínaje, občanským průkazem a průkazem zdravotní pojišťovny konče. Teprve potom se může obrátit se svými žádostmi na úřady. V mnoha případech je však pro bezdomovce nutností osobní asistence při jednání s úřady. Vzhledem ke své neobratnosti a nejistotě, vzhledem ke své bezradnosti, se neobejdou bez sociální opory. Tou může někdy být i dobré slovo, nabídka spoluúčasti na problému a jeho vyřešení, navázání osobního vztahu.

Resocializace

Cílem každého resocializačního programu je , aby dřívější bezdomovec našel smysl života, obnovil rodinné vztahy, nebo našel nové partnerství. Aby získal přiměřené bydlení a měl zdroj příjmu k jeho udržení. K tomuto cíli má směřovat pomoc začínající první návštěvou kontaktního nebo krizového centra. Na ni musí navazovat resocializační programy spolu s dalšími paralelními službami, včetně poskytnutí sociálně právního poradenství.

Základem programu je bydlení či ubytování, proto je důležité zřizovat azylové domy s nabídkou osobní hygieny, potravinové pomoci a stravování. Na provozu azylového domu mají mít pak jejich uživatelé svůj podíl, jednak prací, úklidem, udržováním, jednak finančním příspěvkem na ubytování.

Důraz musí být položen na přiměřenou práci, počínaje chráněnou prací zdravotně postižených, přes veřejně prospěšné práce až po stálý plný pracovní úvazek. A to včetně nabídky nebo získání rekvalifikace. Kromě zprostředkování práce, je úkolem poskytnout pomoc při jejím udržení.

Některé skupiny sociálně postižených potřebují zvláštní pozornost. Ženy, matky s dětmi, osamělé těhotné ženy, mladí lidé, zvláště odchovanci dětských domovů. Staří lidé potřebují společnost sobě rovných, žít v pokoji a odpočinku.

Přes veškerou snahu však zůstanou lidé nesamostatní, závislí, s poruchami osobnosti, kteří nedokáží naznačeného cíle dosáhnout. I takoví však musí dostat možnost v chráněném bydlení pro zdravotně postižené, v trvalém azylovém ubytování pro nesamostatné jedince, v ústavu sociální péče nebo v domě pokojného stáří.

3.1 Činnost státních orgánů

Strategie problematiky bezdomovství v České republice neexistuje. Údaje o rozměrech problematiky budou vždy přibližné, protože bezdomovství není statickým jevem, ale je dynamické. Bezdomovci se pohybují jednak reálně v prostoru a čase, pohybují se však také obrazně, ve společenském postavení. Někdy získají práci a ubytování, jindy práci ztratí a spí venku nebo se dostanou do nemocnice či do vězení.

Ve vztahu k bezdomovství a hlavně k bezdomovcům se ve společnosti projevují protichůdné tendence. Ministerstvo práce a sociálních věcí si však dobře uvědomuje naléhavost řešení problematiky sociálního vyloučení. Strategické dokumenty jmenují bezdomovce jako ohroženou sociální skupinu, se kterou počítají. Stát finančně podporuje služby poskytované ohroženým osobám a skupinám. Naproti tomu zaznívají i asociální hlasy, zejména na komunální úrovni, namířené proti přítomnosti bezdomovců ve městech, zvláště v jejich centrech. Projevují se snahy řešit „problém s bezdomovci perzekucí, represí a snahami vytlačit bezdomovce ze svého teritoria do jiných lokalit.

Přesto je situace okolo bezdomovství vnímána jako problém, který je nutno řešit. Starost o desintegrované a nedostatečně adaptované občany je součástí péče státu, tedy vládních organizací, jako je Ministerstvo práce a sociálních věcí. Nad tento rámec se bezdomovcům věnuje řada nevládních neziskových organizací.

Sociální ochranu osob zajišťuje celá skupina zákonů a dalších právních předpisů. Státní sociální podporou (**zákon č.117/1995 Sb. o státní sociální podpoře**) přispívá stát dětem a rodinám na krytí nákladů na výživu a ostatní základní osobní potřeby a poskytuje také podporu při některých dalších sociálních situacích. V závislosti na výši příjmu se poskytují přídavek na dítě, sociální příplatek a příspěvek na bydlení. Ostatní dávky přísluší každému žadateli bez zkoumání výše jeho příjmu. Jsou jimi rodičovský příspěvek, příspěvek na školní pomůcky, dávky péstounské péče, porodné a pohřebné.

Ve vztahu k prevenci bezdomovství a sociálního vyloučení je relevantní zejména příspěvek na bydlení.

Na jaře 2006 přijal Parlament ČR soubor zákonů, které zasahují do oblasti sociální ochrany bydlení. Pro osoby ohrožené sociálním vyloučením a pro poskytování sociálních služeb obecně mají největší význam **zákon č.108/2006 Sb. o sociálních službách, zákon č.110/2006 Sb. o životním a existenčním minimu a zákon č.111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi**. Naopak **zákon č.107/2006 Sb. o jednostranném zvyšování nájemného z bytu** se může projevit jako potenciální akcelerátor bezdomovství.

Zákon č.111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi

Nabyl účinnosti 1.ledna 2007 a významně se dotýká skupin ohrožených sociálním vyloučením. Podle tohoto zákona se poskytuje pomoc rodině, pokud rodina nemá dostatečné příjmy a jejich celkové sociální a majetkové poměry neumožňují uspokojení základních životních potřeb jejich členů. (současně nemůže být příjem z objektivních důvodů zvýšen). Zákon o pomoci v hmotné nouzi zároveň napomáhá řešení některých nárazových životních situací, které nelze vyřešit jinak než okamžitou pomocí.

Dávkami v hmotné nouzi jsou příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení, mimořádná okamžitá pomoc. O dávkách pomoci v hmotné nouzi rozhodují a vyplácejí je pověřené obecní úřady. Mimořádnou okamžitou pomoc osobám ohroženým sociálním vyloučením poskytují úřady obcí s rozšířenou působností. Odvolacím orgánem jsou krajské úřady. Výše uvedené úřady jsou označovány pojmem orgány pomoci v hmotné nouzi.

Co je to hmotná nouze a kdo je v hmotné nouzi?

Zákon o pomoci v hmotné nouzi stanovuje situace spojené s nedostatečným zabezpečením základní obživy, bydlení a mimořádnými událostmi, tyto situace nazývá hmotnou nouzí. Jde v zásadě o situace, kdy osoba (společně posuzované osoby) nemá dostatečné příjmy a její celkové sociální a majetkové poměry neumožňují uspokojení základních životních potřeb. Současně si tyto příjmy nemůže z objektivních důvodů zvýšit. Zákon o pomoci v hmotné nouzi zároveň napomáhá řešení některých nárazových

životních situací, které nelze vyřešit jinak než okamžitou pomocí. Prostřednictvím mimořádné okamžité pomoci může být poskytnuta pomoc v situacích nepříznivého a mimořádného charakteru, kdy není osoba v hmotné nouzi, ale je jí vhodné bezprostředně poskytnout pomoc. Zákon o pomoci v hmotné nouzi stanoví několik situací, v nichž lze tuto dávku pomoci poskytnout. V souvislosti s tématem mé práce má největší význam situace, v níž je dávka poskytována osobám, které nesplňují podmínky hmotné nouze, ale které nemohou v daném čase s ohledem na neuspokojivé sociální zázemí a nedostatek finančních prostředků úspěšně řešit svoji situaci a jsou ohroženy sociálním vyloučením. Jde zejména o osobu, která je: propuštěna z výkonu vazby nebo z výkonu trestu odnětí svobody, je po ukončení léčby chorobných závislostí propuštěna ze zdravotnického zařízení, psychiatrické léčebny nebo léčebného zařízení pro chorobné závislosti, je propuštěna ze školského zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy nebo z pěstounské péče po dosažení zletilosti, respektive v 19 letech, nebo nemá uspokojivě naplněny životně důležité potřeby vzhledem k tomu, že je osobou bez příští, je osobou, jejíž práva a zájmy jsou ohroženy trestnou činností.

Ministerstvo práce a sociálních věcí má dobrý přehled o poskytovatelích sociálních služeb bezdomovcům, které jsou dotované státem. **Zákon o sociálních službách (zákon č. 108/2006 Sb.)** předpokládá registraci všech poskytovatelů sociálních služeb ve zvláštním registru. Vznikne tak informační systém, umožňující rychlou orientaci obcí a krajů při vyhledávání adekvátních zařízení sociálních služeb. Služby pro bezdomovce zákon řadí do skupiny sociální prevence. Jsou jimi nízkoprahová denní centra, noclehárny, azylové domy a domy na půl cesty. Ty poskytují pobytové služby zpravidla osobám do 26 let věku, které po dosažení zletilosti opouštějí školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, popřípadě pro osoby z jiných zařízení pro děti a mládež a pro osoby, které jsou propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody nebo ochranné léčby. Pro práci s bezdomovci je důležitá rovněž služba terénní programy, která definuje streetwork, důležitý pro oslovení osob, které nevyhledávají sociální služby a spí venku. Pro prevenci sociálního vyloučení mají svou důležitost sociální aktivizační služby pro rodiny, které představují terénní práci v problémových lokalitách. Častými klienty těchto služeb jsou romské rodiny a dlužníci nájemného v holobytech.

Zákon rovněž ukládá krajům povinnost zjišťovat potřeby poskytování sociálních služeb osobám nebo skupinám na svém území, vytvářet a předkládat střednědobý plán rozvoje sociálních služeb, sledovat a vyhodnocovat plnění plánů rozvoje sociálních služeb a informovat ministerstvo o plnění plánů rozvoje sociálních služeb. V budoucnu budou hrát stále důležitější roli krajsí metodici sociálního začleňování, kteří již působí na všech krajských úřadech a jsou pod metodickým vedením MPSV. Úlohou metodiků sociálního začleňování je metodické vedení koordinátorů v obcích. Od 1.ledna obce poskytují odborné sociální poradenství cílové skupině osob vracejících se z výkonu trestu odnětí svobody nebo z vazby.

Bezdomovec sice má, stejně jako každý občan, svá práva a s nimi související nároky, jenomže jejich uplatňování v sociální oblasti je v praxi až na výjimky fixováno na místo trvalého pobytu. Tento praktický princip se stává překážkou pro člověka, který se nemůže nebo nechce v místě trvalého bydliště zdržovat. Stane se bezdomovcem bez reálné možnosti přihlásit počátek nového trvalého pobytu.

Dalším problémem často vzdalujícího člověka v nouzi záchranné sociální síti je to, že často se pohybuje bez dokladů, což pro něho znamená – nemůže uplatnit nárok na dávky sociální péče, státní sociální podpory, nemůže si vyzvedávat zásilky, to s sebou samozřejmě může nést další negativní následky, nemůže se přihlásit jako uchazeč o zaměstnání ani nemůže být zaměstnán, nemůže požádat o přezkoumání zdravotního stavu, jež je nezbytné pro přiznání invalidního důchodu. Obnova dokladů je zdlouhavá a pro bezdomovce je bez vnější pomoci často nemožná. Častým jevem u bezdomovců je sociální fobie, chorobná obava z jednání s úřady a institucemi, která se zrodila z několikerých odmítnutí a ponížení.

Ministerstvo pro místní rozvoj

Ministerstvo pro místní rozvoj odpovídá za politiku bydlení, rozvoj domovního a bytového fondu a otázky nájmu bytů. Odpovědnost za bytovou politiku obcí však nesou obce samy v rámci své samostatné působnosti. Obecní bytová politika je převážně nekoncepční. Mnohá města se rozhodla rozprodat byty obyvatelům a nechávají si příliš málo bytů pro budoucí potřebu sociálního bydlení. Sociální bydlení zůstává v mnoha městech tabuizováno, případně degradováno na tzv. holobyty. Ty představují skryté nebo potenciální bezdomovství. Mohou sice být přechodnou

ochranou před úplnou ztrátou bydlení, nejsou však řešením problému bezdomovství. Ministerstvo pro místní rozvoj poskytuje obcím při řešení jejich bytové politiky metodickou pomoc. Chování obcí může ovlivňovat nabídkou státních dotací určených na bydlení konkrétních cílových skupin.

Ministerstvem pro místní rozvoj byly 31.ledna 2007 vyhlášeny nové **podprogramy podpory bydlení** pro rok 2007. Mimo jiného se týkaly také podpory výstavby podporovaných bytů. Cílem podpory uskutečňovanou formou státní dotace je výstavba podporovaných bytů ve vlastnictví obcí pro osoby, které mají ztížený přístup k bydlení v důsledku zvláštních potřeb vyplývajících z věku, zdravotního stavu nebo sociálních okolností jejich života.

Podporovaným bytem je:

Chráněný byt v domě zvláštního určení, který je určený k uspokojování bytových potřeb osob se zvláštními potřebami v oblasti bydlení z důvodů snížené soběstačnosti.

Byt na půl cesty, který je určený k uspokojování bytových potřeb osob, které mají zvláštní potřeby v oblasti bydlení z důvodů konfliktního způsobu života nebo rizikového prostředí, ve kterém žijí, a které nejsou schopny samostatně řešit svou nepříznivou sociální situaci a samy bez pomoci plnit povinnosti vyplývající z nájemního vztahu. Může se jednat o osoby se sníženou psychosociální dovedností, osoby, které nejsou schopny bez pomoci plnit povinnosti vyplývající z nájemního vztahu (placení nájemného a dalších úhrad za plnění poskytovaná s užíváním bytu, údržba bytu, dodržování dobrých mravů v domě apod.) a které jsou bez poskytnutí sociální služby ohroženy ztrátou bydlení.

Vstupní byt, který je určený k uspokojování bytových potřeb osob, které i při využití všech stávajících nástrojů sociální a bytové politiky nemají přístup k bydlení, přičemž jsou schopné samostatného života, zejména z hlediska povinností vyplývajících z nájemního vztahu. Jedná se například o osoby, které opouštějí různá pobytová zařízení (výkon trestu, ústavy sociální péče, azylový dům, dům na půl cesty), příslušníci etnických skupin, osoby v přiznaném postavení uprchlíka.

Protože je bezdomovství jevem pozorovatelný zejména ve velkých městech a průmyslových zónách, je pochopitelné, že největší pozornost bude věnována tomuto problému právě zde.

Praha jako hlavní město České republiky je rovněž postavena před nutností se touto otázkou zabývat. V květnu 2003 byla publikována analýza **Zjevné bezdomovství v Praze, analýza a návrhy řešení problematiky pro zimní období 2003-2004**, která vznikla ve spolupráci poskytovatelů sociálních služeb podle zadání města. Tato analýza navrhla kromě jiného projekt, jehož cílem bylo jednorázové sečtení bezdomovců v hlavním městě. Záměrem bylo získat informace o počtu zjevných bezdomovců zdržujících se v zimním období na území Prahy. Poznatky měly sloužit k optimálnímu nastavení sociálních služeb a pro zpracování souvisejících finančních kalkulací.

Projekt byl realizován v únoru 2004 na území celého města, a to na základě terénního sčítání prováděného formou pozorování. Cílovou skupinou byli lidé přežívající na ulici a lidé využívající specifické sociální služby, zejména denní centra, noclehárny, azylové domy.

Celkový počet bezdomovců zaznamenaný v průběhu sčítání dosáhl 3096 osob, z toho 2662 mužů a 434 žen. Z celkového počtu bezdomovců bylo 14% ve věku do 25 let, 73% ve věku 25-60 let, nad 60 let 8,5%. Věk se nepodařilo odhadnout u 4,5 % osob. V lůžkových zařízeních bylo 23%, v denních centrech 13%, v dalších institucích 3% a v dopravních prostředcích 10% osob. Venku se nacházelo 51% bezdomovců.⁷⁾

Obdobný projekt jako v Praze byl realizován na jaře 2006 ke zjištění počtu bezdomovců v druhém největším městě České republiky, v Brně. Záruku nad projektem převzal Magistrát města Brna. Cílem projektu bylo sestavit co nejpřesnější odhad počtu bezdomovců na území města. Záměrem bylo získat výsledky, které by byly východiskem pro odbornou analýzu a tvorbu sociální politiky města Brna a Jihomoravského kraje, zaměřenou na plánování a rozvoj sociálních služeb.

Sčítáním bylo v Brně zjištěno 1179 bezdomovců, z toho 852 mužů a 327 žen. Ve věku do 25 let bylo 10% bezdomovců, 25-60 let 82%, nad 60 let 8%. V lůžkových zařízeních bylo 32%, v nočních centrech bez lůžek 4%, v dalších institucích 11%, v komerčních ubytovnách 18%, v dopravních prostředcích 3%, venku 31%.

⁷⁾ HRADECKÝ, I. Národní zpráva o bezdomovství v ČR 2006. 1. vyd. Brusel: FEANTSA, 2006, 14 s.

Podle zpráv získaných z internetu se Praha připravuje na další sčítání bezdomovců. Na rozsáhlé akci se budou podílet zástupci charitativních organizací, městské i cizinecké policie. Tímto počinem se hlavní město snaží získat podklady pro připravovanou koncepci péče o bezdomovce, která by měla napomoci řešit problém sociálního vyloučení. Pracovníci organizací, které se práci s bezdomovci věnují, upozorňují, že počet bezdomovců v hlavním městě může dosahovat okolo pěti až šesti tisíc osob, tedy ve srovnání s rokem 2004 se jedná o číslo přibližně o jednu třetinu vyšší. Oproti předchozímu průzkumu se na tomto bude podílet větší množství lidí, což by mělo zajistit i větší efektivitu sčítání. Součástí akce bude také zdravotní průzkum, který by měl zjistit výskyt nakažlivých onemocnění mezi lidmi bez domova.⁸⁾

Ubytování na Vltavě

Od 1. února 2007 slouží v hlavním městě lidem bez přístřeší jako noclehárna nové, neobvyklé zařízení. Za nemalých finančních nákladů města a patnáctimilionové dotace od Ministerstva práce a sociálních věcí vzniklo přestavbou nákladní lodi. Plavidlo dostalo jméno Hermes a kotví přímo pod Štefánikovým mostem, nedaleko Letenského tunelu. Nabízí uvnitř velmi strohý, ale příjemný interiér, jídelnu a ve dvou patrech také kajuty s palandami pro šest i více osob, společné toalety a také sprchy. Na palubě mají bezdomovci k dispozici čaj, možnost se umýt, případně dostat čisté svršky. Hlavním přínosem je vedle základní funkce noclehárny i možnost lékařského ošetření a kontaktu se sociálními pracovníky. Bezdomovci jsou na lodi rozděleni do tří kategorií: na ty, kteří se chtějí navrátit do běžného života, další skupinu tvoří ti, kteří využijí loď pouze jako noclehárnu, samostatný oddíl na lodi je pak určen pro ženy. Za noc na lodi zaplatí bezdomovci dvacet korun. V prvních dvou měsících bude provozem na lodi provizorně pověřeno sdružení Naděje, poté bude na základě výběrového řízení vybrán stabilní provozovatel. Denně se o klienty na lodi stará šest zaměstnanců, na situaci dohlíží rovněž policisté. Magistrát města Prahy tímto způsobem pomáhá řešit problém nedostatku azylových míst pro bezdomovce v hlavním městě.

⁸⁾ <http://pravo.newtonit.cz/tisk.asp>

3.2 Vybrané organizace, které se věnují bezdomovcům

Naděje

Občanské sdružení

Varšavská 37, 12000 Praha, tel. , www.nadeje.cz (1)

Naděje vznikla spontánně v roce 1990 v rámci pomoci zoufalým rumunským uprchlíkům. První období od srpna 1990 do dubna 1991 se vyznačovalo výhradně dobrovolnou prací nejprve v Praze, při první pomoci (ubytování a stravování), později v uprchlických táborech v Jablonečku u Mimoně a v Bělé pod Bezdězem, posléze opět v Praze při přípravě vlastních středisek.

Z počátečního nadšení několika jednotlivců vyrostla organizace, která dnes působí na celém našem území. Od počáteční pomoci uprchlíkům se programy pomoci rozšiřovaly na další skupiny potřebných lidí, od lidí bez domova, přes staré a opuštěné lidi, handicapované děti mládež, opuštěné děti až po národnostní menšiny a propuštěné vězně.

Posláním Naděje je praktické uplatňování evangelia v životě a jeho šíření. Cílem je vybudování a provozování sítě služeb lidem v nouzi na křesťanských principech. Ve svých zařízeních i mimo ně poskytuje Naděje pomoc duchovní, morální, sociální, zdravotní, lékařskou, hygienickou, stravovací, ubytovací, hmotnou, právní, poradenskou, osvětovou, vzdělávací, výchovnou apod. včetně doplňkových služeb. Svě služby zaměřuje zejména na lidi osamělé, zdravotně postižené, společensky vyloučené nebo jinak znevýhodněné. Ve svých zařízeních i mimo ně Naděje vyvíjí misijní činnost ve všech formách.

Sdružení azylových domů

Azylové domy v České republice začaly vznikat počátkem roku 1990. Někde je zakládaly státní instituce, někde obce, jinde nestátní organizace. Několik lidí si již tehdy uvědomovalo vážnost této problematiky a tak po mnoha jednáních založili občanské sdružení, které nese název Sdružení azylových domů (S.A.D). Členy tohoto sdružení jsou jednotlivé azylové domy z celé ČR. Z několika málo zakládajících členů vznikla organizace, která má dnes již přes osmdesát členů. Jsou zde sdruženy domy státní,

nestátní, obecní i církevní. Jedná se o domy pro muže, pro ženy, pro matky s dětmi, seniory a domy na půl cesty.

S.A.D. je jediná organizace v ČR, která sdružuje nejrůznější typy azylových domů. Členství v S.A.D. se stalo prestižní záležitostí. Do sdružení je přijat pouze ten dům, který splňuje kritéria kvality v oblasti poskytování sociálních služeb a má jasnou a ucelenou koncepci. To znamená, že azylový dům nemůže být pouze ubytovnou, kterou klienti pouze prochází, ale musí mít program zaměřený na komplexní pomoc lidem bez domova. Způsoby této pomoci jsou dané specifikou oblastí, zřizovatelem, zaměstnanci, klientelou a v neposlední řadě i finančními možnostmi.

S.A.D. spolupracuje s Výzkumným ústavem MPSV při mapování problémů lidí bez domova v ČR., snaží se spoluvytvářet celkovou koncepci péče o lidi bez přístřeší, poskytují pomoc při zakládání nových azylových domů. V roce 1996 S.A.D. bylo přijato do mezinárodní organizace FEANTSA, která je poradním orgánem Evropského společenství a Evropského parlamentu.

Armáda spásy

Armádu spásy založil v roce 1865 metodistický kazatel William Booth. Skutečnost, že tato organizace v současné době působí ve více než 100 zemích světa, dokládá její mezinárodní charakter. V České republice působí od roku 1990, kdy byla 17.5.1990 registrována MV ČR jako občanské sdružení.

Konkrétní práce v jednotlivých městech, kde Armáda spásy působí (tedy v Praze, Brně, Ostravě, Havířově, Karlových Varech, Krnově, Opavě, Přerově a Šumperku), zahrnuje oblast duchovní i sociální.

Sociální práce zahrnuje např. péči o bezdomovce, staré a nemocné občany, matky s dětmi, děti a mládež, ale i další formy pomoci podle aktuálních potřeb. Všude na světě poskytuje profesionální a zároveň hluboce lidskou péči potřebným lidem, bez ohledu na jejich rasu, pohlaví a vyznání.

V České republice tato činnost v současné době zahrnuje 5 oblastí: azylové domy a noclehárny, domov seniorů, komunitní centra, vězeňská péče a centrum pro mládež.

Zařízení Armády spásy poskytují bezdomovcům služby, jež lze rozdělit do zhruba čtyř fází:

V první fázi je poskytována možnost přespání na ubytovnách, kde klienti procházejí hygienickou očišťovnou. Takovéto ubytovny umožňují jen občasné přespání a uspokojení základních potřeb.

Druhou fází představují azylové domy, které mohou poskytnout ubytování na několik měsíců až let. Předpokladem je, že se obyvatel takového zařízení bude podílet na sociálně terapeutických programech směřujících k jeho znovuzačlenění do společnosti. Za ubytování se obvykle platí.

Třetí fází je ubytování v zařízeních s několika „byty“, které mají ověřit schopnost jedince začlenit se zpět do společnosti a jeho schopnost samostatně se starat o byt. Kontrolu provádějí sociální pracovníci. Obvykle se hovoří o bytech – domech na půl cesty. Nabídka této formy je bohužel minimální.

Poslední fází je ubytování v běžném nájemním bytě. Armáda spásy získala několik obecních bytů, které může převést na jejich nájemníky po několika měsících až letech, kdy prokáží, že jsou schopni samostatného, spořádaného života a dostání závazků plynoucích z ubytování. Nabídka těchto bytů je však rovněž velmi omezená. Zásadní problém pak spočívá v tom, že takovouto formu odstupňované nabídky ubytovacích služeb neposkytují všechna zařízení a většina lidí uvázne ve druhé fázi. Díky pocitu bezvýchodnosti ze své situace se pak potácí ve stále stejných problémech a jejich schopnost zpětného začlenění je postupem času snižována.

FEANTSA

Evropská federace národních sdružení pracujících s bezdomovci byla založena v roce 1989. Je zaměřena na odstraňování bezdomovství v Evropě. FEANTSA koordinuje aktivity národních sdružení pracujících s bezdomovci a podporuje je v úsilí o potírání společenského vyloučení. Za tím účelem přesvědčuje evropské instituce a vlády členských zemí o nutnosti pomoci bezdomovcům; pomáhá při zavádění politiky pomoci bezdomovcům v členských zemích a podporuje výměnu zkušeností mezi neziskovými organizacemi.

FEANTSA sdružuje desítky členů v zemích Evropské unie, v USA a v zemích střední a východní Evropy. Členy jsou národní nebo regionální sdružení pracující s bezdomovci, federace azylových domů, organizace sociálního bydlení, noviny pro

bezdomovce. V roce 1991 vytvořila síť národních korespondentů, kteří monitorují vývoj bezdomovství v členských zemích Evropské unie (L'Observatoire Européen des Sans-Abri). Ta publikuje každým rokem zprávy členských zemí o fenomenu bezdomovství a vyloučení a analýzy v kontextu Evropské unie.

V souvislosti s pomáhajícími organizacemi jsem se zajímala o to, jaké možnosti při řešení své tíživé situace mají lidé ve městě, kde žijí. Tedy v Jihlavě. Pro ty, kteří jsou odhodláni svoji situaci řešit, působí v Jihlavě dva azylové domy. Jeden pro muže, druhý je určen pro ženy a matky s dětmi.

Středisko křesťanské pomoci Evangelické církve metodistické

Azylový dům pro muže vznikl v roce 1992 ve spolupráci Evangelické církve metodistické a Městského úřadu v Jihlavě. Důvodem vzniku byla potřeba zřídit zařízení pro nouzové ubytování a pomoc mužům, kteří se ocitli v krizové životní situaci v souvislosti se ztrátou domova i bydlení.

Středisko spolupracuje např. s Magistrátem města Jihlavy, Krajským úřadem kraje Vysočina, s Ministerstvem práce a sociálních věcí, které poskytuje středisku finanční dotace na zajištění provozu, Probační a mediační službou, Úřadem práce, Městskou policií, Policií ČR, OSSZ a mnoha dalšími organizacemi.

Nabídka poskytovaných služeb zahrnuje ubytování (celková kapacita zařízení je 26 míst v pěti pokojích) na nezbytně nutnou dobu, dále celkové hmotné zabezpečení v podobě ošacení, hygieny, částečně stravy a možnosti její přípravy. Do oblasti sociální péče je zahrnut integrační program, resocializace, navazování kontaktů s příbuznými, novými lidmi, úřady, hledání dalšího uplatnění, sociální poradenství. Součástí pobytu je povinná účast na terapeutické skupině s psychologem. V rámci pracovní terapie se klienti podílejí na úklidu a vykonávají drobné práce v objektu střediska nebo vypomáhají v jiných neziskových organizacích. Během pobytu mají možnost se zapojit do vzdělávacích projektů, účastnit se výuky práce na počítači nebo anglického jazyka, osvojit si základní sociální dovednosti.

Cílem zařízení je pomoci klientům překlenout svízelné životní období a umožnit návrat do běžného života. Mnozí z klientů nacházejí zaměstnání a stálé bydlení, některým se podaří znovu navázat přerušené styky s rodinou či přáteli. Středisko se zajímá o své klienty dlouhodobě, pokud to situace dovoluje i po skončení pobytu

v azylovém domě. Zajímá je, zda se jim podařilo uplatnit v životě, najít si a udržet práci, zda znovu nespadli do některého ze svých problémů apod. Jsou připraveni pomoci těm, kteří se v tíživé situaci obracejí na středisko opakovaně.

Středisko křesťanské pomoci Naděje pro život Jihlava

Žižkova 108, 586 01 Jihlava

Posláním střediska je organizovat, zajišťovat a poskytovat křesťanskou sociální a pastorační péči ženám a matkám s dětmi, které se ocitly v nepříznivé sociální situaci. Spolupráce s ubytovanými ženami je postavena na jejich objednávce, tedy na tom, čeho si sami přejí dosáhnout. Na základě této objednávky a individuálních potřeb klientky jsou poskytnuty konkrétní služby. Kromě ubytování se jedná například o krizovou intervenci, poradenství, nácvik sociálních dovedností, pomoc při jednání s úřady a dalšími subjekty, pracovní terapii, volnočasové aktivity, hlídání dětí, pomoc s doučováním dětí, materiální pomoc. Všechny nabízené služby směřují k jedinému cíli – podpořit a motivovat klientky ke změně jejich tíživé životní situace.

Do oblasti prevence směřuje svoji činnost **Středisko křesťanské pomoci Y-port Jihlava**. Posláním střediska je vytvořit pro mladé lidi takové prostředí, které jim pomůže pozitivně rozvíjet jejich osobnost a smysluplně trávit volný čas. Nabízí programy přijatelné pro mladé ve snaze snížit tak jejich zájem o negativní jevy. Pro cílovou skupiny, kterou tvoří mladí lidé od 14 let jsou pořádány sportovní, kulturní a společenské akce, tábory, výlety apod. Středisko tak svou činností přispívá předcházení sociálně patologických jevů u mladých lidí.

3.3 Základní zákonné úpravy ve vztahu k bezdomovství

Zákon č. 2/1993 Sb. Listina základních práv a svobod

Čl.3, odst. 1: Základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení.

Čl. 26, odst. 3: Každý má právo získávat prostředky pro své životní potřeby prací. Občany, kteří toto právo nemohou bez své viny vykonávat, stát v přiměřeném rozsahu hmotně zajišťuje; podmínky stanoví zákon.

Čl.30, odst. 1: Občané mají právo na přiměřené hmotné zabezpečení ve stáří a při nezpůsobilosti k práci, jakož i při ztrátě živitele.

Čl. 30, odst. 2: Každý, kdo je v hmotné nouzi, má právo na takovou pomoc, která je nezbytná pro zajištění základních životních podmínek.

Čl.31: Každý má právo na ochranu zdraví. Občané mají na základě veřejného pojištění právo na bezplatnou zdravotní péči a na zdravotní pomůcky za podmínek, které stanoví zákon.

Sociální ochranu osob zajišťuje celá skupina zákonů a dalších právních předpisů.

Zákon č. 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře v aktuálním znění

Zákon č. 100/1988 o sociální péči v aktuálním znění

Pro sociální skupinu občanů, kteří jsou nejvíce ohroženi vyloučením ze společnosti a pro osoby společensky vyloučené je tento zákon jedinou českou právní normou, která definuje v § 90 a 91 „péči o občany, kteří potřebují zvláštní pomoc a o občany společensky nepřizpůsobené“

Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách

Zákon č. 110/2006 Sb. o životním a existenčním minimu

Zákon č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi

Zákon č. 550/1991 Sb. o všeobecném zdravotním pojištění

Zákon č. 20/1966 Sb. o péči o zdraví lidu v aktuálním znění

§9: Občané mají právo na poskytování zdravotní péče podle ustanovení tohoto zákona, zákona o všeobecném zdravotním pojištění a předpisů vydaných k jejich provedení.

Zákon č. 40/1964 Sb. Občanský zákoník

§ 663-719 upravuje nájemní vztah k bytu

Zákon č. 107/2006 o jednostranném zvyšování nájemného z bytu

Zákon č. 435/2004 o zaměstnanosti

3.4 Dílčí závěr

V poslední části své práce jsem věnovala pozornost prevenci a činnosti vládních i nevládních neziskových organizací.

Z hlediska prevence je vždy účelnější zaměřit se na předcházení problémů než řešení jejich následků. Proto by pozornost společnosti měla směřovat právě do oblasti primární prevence, tedy předcházení sociálního vyloučení a tím i sociálně patologických jevů, které s sebou nese.

Prevence sociálního vyloučení musí začít v rodině, pokračovat výchovným působením ve školských zařízeních, až po vytváření legislativního prostředí, umožňujícího uspokojení základních životních potřeb ve společnosti. To se týká zejména otázky zaměstnanosti, dostupnosti sociálního bydlení, zdravotní péče a sociálního zabezpečení pro všechny, tedy i pro nejslabší.

Starost o dezintegrované a nedostatečně adaptované občany je součástí péče státu, tedy i vládních organizací jako je Ministerstvo práce a sociálních věcí. Zdá se, že odpovědné orgány pochopily nutnost se touto problematikou zabývat. Jsou přijímány zákony, které se snaží řešit otázky těch, kteří se ocitnou z různých příčin ve stavu, který nejsou schopni vlastními silami řešit, jsou zřejmé snahy koordinovat postupy v sociální

oblasti, tak aby výsledek byl co nejefektivnější, velký důraz se klade na zajištění sociálního poradenství nebo terénní práce v problémových lokalitách.

Problém bezdomovství si nejvíc uvědomují tam, kde se s tímto jevem ve velkém měřítku potýkají a jsou nuceni ho řešit. Tak je třeba chápat např. iniciativy Magistrátu města Prahy.

Nad rámec péče státu se bezdomovcům věnuje celá řada nevládních neziskových organizací, které se ve spektru služeb pro bezdomovce zaměřují na poskytování přístřeší, hmotného zabezpečení, psychologickou péči, právní pomoc, na vzdělávání bezdomovců, praktikují resocializační programy a lobují za zájmy osob v těžké životní situaci.

Zastřešující charitativní organizací pro otázku bezdomovství je FEANTSA – Evropská federace národních sdružení pracujících s bezdomovci, která je podporována Evropskou komisí a Evropským parlamentem. Podporuje národní organizace, vědu, osvětu, lobuje u evropských a národních vlád.

Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo poukázat na bezdomovství jako na prohlubující se problém ve společnosti. Vzhledem k uvedeným skutečnostem je jisté, že bezdomovství je třeba skutečně chápat jako sociální problém, navíc problém, který ve společnosti narůstá. Je třeba se smířit s tím, že bezdomovství zde je a i nadále tu bude mít své místo. Vždy budou ve společnosti stát vedle lidí schopných a úspěšných ti, kteří se z nejrůznějších důvodů o sebe nemohou postarat, lidé nepřizpůsobiví, s nízkou kvalitací, poznamenání rodinnými problémy, osamělí rodiče či týrané ženy, závislí na alkoholu či návykových látkách, stejně jako budou negativně působit společenské vlivy, jakými je bytová politika nebo např. nezaměstnanost. Zvyšující se riziko bezdomovství je třeba hledat rovněž v postupném zvyšování zadluženosti osob i celých rodin.

Od těch, kteří život na ulici zvolili za způsob přežívání, na němž nechtějí nic měnit, je třeba odlišit ty, kteří přesto, že se ocitnou v často neřešitelné situaci, najdou v sobě odvalu a sílu nepřizpůsobivosti osudu zvrátit. Druzí jmenovaní si zaslouží veškerou podporu ze strany státu i pomáhajících organizací, směřující k jejich opětovnému zařazení do společnosti. Vůči osobám, kteří přijali veřejný prostor za svůj, kteří programově odmítají pracovat a podřídí se společenským pravidlům, je třeba směřovat iniciativu tak, aby se tyto nestávali zdrojem konfliktů či rizikem pro společnost. V případě prevence před šířením chorob do společnosti by takovým opatřením mohly být např. preventivní screeningové programy.

Pozornost by se měla soustředit do oblasti prevence, zejména předcházení problémů. Jak jsem již v této práci uvedla, kořeny společenského vyloučení je třeba hledat v dětství, proto se i v případě prevence musí začít právě u rodiny. S krizí současné rodiny přímo či nepřímo souvisí život dítěte v nepřírodných podmínkách. Tyto podmínky mohou způsobit, že se na ulici dostává samo dítě, což může negativně ovlivnit nejen jeho život, ale i život další generace. Proto je nutné ukázat rodinám, které se ocitly v krizové situaci, jak tuto situaci řešit. V takových případech se nabízí nezastupitelná funkce dětských krizových center a sociálních zařízení, která nabídnou těmto rodinám dočasnou pomoc, stejně jako terénní programy, důležité pro oslovení osob v problémových lokalitách. Tyto služby mohou být úspěšně doplněny nízkoprahovými zařízeními pro děti společně s nabídkou volnočasových aktivit zaměřených na ušlechtilé zájmy, sport, ochranu přírody, hudbu aj.

Před pedagogy stojí nelehký úkol, spočívající v rehabilitaci tradičních hodnot rodiny, výchově k rodičovství, stejně jako k odpovědnosti za život svůj a celé rodiny. Výchově k rodičovství a prevenci rodinné krize by se měla věnovat patřičná pozornost na všech typech škol a přístup vychovatelů by v každém případě měl odpovídat vážnosti problematiky a jejích dopadů pro společnost.

Pokud se jedná o skupiny ohrožené sociálním vyloučením, pomoc směřující k těmto osobám nesmí být omezena pouze na poskytování přístřeší, je třeba ji kombinovat s nejrůznějšími službami sociální pomoci. Nutnost podpory se každé z takových skupin dotýká jiným způsobem. Zatímco mentálně postiženým, nemocným a starým lidem je třeba nabídnout trvalou podporu, spojenou se zdravotní péčí a hospitalizací v institucionálním zařízení, lidem závislým na alkoholu či na drogách je třeba poskytnout takovou podporu, aby byli schopni vést samostatný život. Pro mladé lidi po ukončení pobytu v institucionálním zařízení, stejně jako pro osoby, které jsou propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody nebo ochranné léčby skýtá naději možnost využití domů na půl cesty. Kromě pobytových služeb jim tato zařízení zajišťují také pravidelný dohled odborného sociálního pracovníka a napomáhají tak zabránit sociálnímu vyloučení u této skupiny osob. Nedostatek tohoto typu zařízení v současné době však brání jejich masivnějšímu využívání. Pokud jde o propuštěné vězně, měla by pomoc směřovat k jejich integraci do společnosti, vytvoření žádoucích sociálních vazeb, nalezení zaměstnání. To znamená potřebu svázat podporu se systémem sociální péče a sociální prevence.

V oblasti hospodaření s obecními byty je třeba sledovat i jiná než komerční hlediska, obce stojí před úkolem zajistit dostatek sociálních bytů pro rodiny sociálně slabé. Azylová zařízení sice řeší situaci v tom, že mohou poskytnout nocleh, možnost uspokojení základních životních potřeb jako je strava, hygiena, ošacení a základní lékařská péče, ale nejsou řešením problému bezdomovství.

Přes rozporuplné tendence k otázce bezdomovství ve společnosti je patrné, že odpovědné státní orgány, nevládní neziskové organizace a další, jichž se problém nejvíce dotýká, si naléhavost řešení problematiky sociálního vyloučení uvědomují. Uvědomují si, že starost o společensky závislé a dezintegrované občany je součástí péče státu a jejích občanů. Zmírnění tohoto problému však vyžaduje dlouhodobý program, jež zajistí vytvoření sociální politiky orientované na zajištění podmínek a předpokladů pro harmonický vývoj jedinců, rodin, skupin i společenských celků.

Resumé

Základním cílem této práce bylo poukázat na zvyšující se sociální problém ve společnosti – problém osob žijících v chudobě, bez domova, na okraji společnosti. Z mé práce je zřejmé, že společnost bezdomovců je rozmanitá, je tedy chybou bezdomovství zjednodušeně spojovat s obrazem zanedbaného muže, odpovědného za svůj stav. Bezdomovství se dotýká stejně mužů jako žen, matek s dětmi, dětí a mladistvých nebo dokonce celých rodin. Je třeba přijmout fakt, že se stalo součástí života společnosti, že tu je a bude. Úkolem společnosti je pak minimalizovat jeho vzrůstající tendenci a nabídkou koncepce, programů ochránit před sociálním vyloučením co nejvíce těch, kteří se dostali na životní křižovatku a nevědí si rady.

Svoji práci jsem rozdělila do tří kapitol.

První kapitolu jsem věnovala objasnění pojmu bezdomovství, dále formám, v jakých se vyskytuje a největší část pak jednotlivým příčinám, které přivádějí lidi na ulici nebo je nutí využívat sítě sociálních služeb. Kromě faktorů objektivních (nezávislých na vůli jedince) a subjektivních (spojených s jedincem) jsem se podrobněji věnovala krizi současné rodině jako jedné z možných příčin sociálního vyloučení.

V druhé části jsem se zaměřila na sociálně-patologické jevy, které jsou s životem v nevyhovujících podmínkách neodmyslitelně spojeny. Zabývala jsem se takovými jevy jako je kriminalita, zdravotní rizika spojená s bezdomovstvím, alkoholismus a konzumace drog. Pozornost jsem věnovala jednak trestné činnosti, které se bezdomovci dopouštějí, jednak útokům, které jsou namířeny pro nim. Je třeba si uvědomit, že i krátkodobé pobývání na ulici může zanechat na jedinci následky, které si ponese celý život.

Třetí část jsem věnovala prevenci a především formám pomoci, tak jak jsou v současné době poskytovány jednak ze strany státních orgánů, zejména však prostřednictvím nevládních neziskových organizací a celé řady dobrovolníků. Poukázala jsem na některé legislativní kroky, kterými reaguje na problematiku bezdomovství Ministerstvo práce a sociálních věcí. Zmiňuji se o tom, jakým způsobem se řeší situace ve městě, kde žijí. Nakonec uvádím také základní zákonné úpravy, které mají vztah k bezdomovství.

Anotace

Tato práce se věnuje problematice bezdomovství a sociálně-patologickým problémům, které tento jev doprovázejí.

Jsou v ní popsány příčiny tohoto fenoménu, vlivy společenského prostředí a zejména vlivy subjektivní, týkající se každého jednotlivce. Život na ulici přináší celou řadu sociálních problémů, které nepříznivě ovlivňují život nejen vyloučené osoby, ale negativně zasahují také celou společnost. Dochází tak ke vzniku celé řady konfliktů, které je třeba řešit.

Proto je závěrečná část práce věnována různým formám pomoci, zaměřené na řešení problematiky bezdomovství. Zejména je kladen důraz na prevenci, která se jeví jako nejdůležitější.

Klíčová slova

Bezdomovství, děti ulice, sociálně-patologické jevy, sociální vyloučení, nezaměstnanost, rodina, kriminalita, alkoholismus, drogy, nevládní neziskové organizace

Annotation

The dissertation addresses the questions of homelessness and socially pathological problems, incident to the phenomenon.

The dissertation describes the causes of this phenomenon, social environmental influences, and mainly subjective influences applying to each individual. Life in the street produces a whole series of social problems that adversely influence not only the expelled person's life, but also the whole society. A whole series of conflicts is thus created that have to be solved.

Therefore is the final part dedicated to various forms of help focused on seeking answers to homelessness problems. The prevention is namely stressed, which seems to be the most important.

Keywords

Homelessness, children of the street, socially-pathological phenomena, social expellation, unemployment, family, criminality, alcoholism, drugs, non-governmental non-profit making organizations

Seznam použité literatury a prameny:

1. HRADEČTÍ, V.a I. *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. 1. vyd. Praha: Naděje, občanské sdružení, 1996, 107 s.
2. BARTÁK, M. *Zdravotní stav populace bezdomovců v ČR a jeho determinanty I*. 1. vyd. Kostelec nad Černými lesy: IZPE, 2004, 102 s.
3. HRADECKÝ, I. *Národní zpráva o bezdomovství v ČR 2006 politická část*. 1. vyd. Brusel: FEANTSA, 2006, 22 s.
4. HRADECKÝ, I. *Profily bezdomovství v ČR: Konflikt, bezdomovci a veřejný prostor, tematická zpráva*. 1. vyd. Brusel: FEANTSA, 2006, 30 s.
5. HRADECKÝ, I. *Profily bezdomovství v ČR: Proč spí lidé venku a kdo jsou ti lidé, tematická zpráva*. 1. vyd. Brusel: FEANTSA, 2005, 14 s.
6. Kol. autorů *Sčítání bezdomovců Praha 2004, zpráva o projektu*. 1. vyd. Praha: Arcidiecézní charita Praha, Armáda spásy, MCSSP, Naděje, 2004, 22 s.
7. Kol. autorů *Sčítání bezdomovců v Brně, tisková zpráva*. 1. vyd. Brno: Magistrát města Brna, 2006, 6 s.
8. NEDOMA, I. *Aplikace metod sociální práce*. 1. vyd. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2004, 54 s.
9. SEKOT, A. *Sociologické texty ke studiu sociální pedagogiky*. 1. vyd. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2003, 55 s.
10. KRAUS, B. *Sociologie výchovy*. 1. vyd. Hradec Králové: Pedagogická fakulta, 1984, 147 s.
11. <http://www.bezdomovci.eu/index.php>
12. <http://pravo.newtonit.cz/tisk.asp>
13. <http://zpravy.idnes.cz/krimi.asp>
14. <http://www.mpsv.cz/cs>
15. <http://www.mmr.cz/index.php>